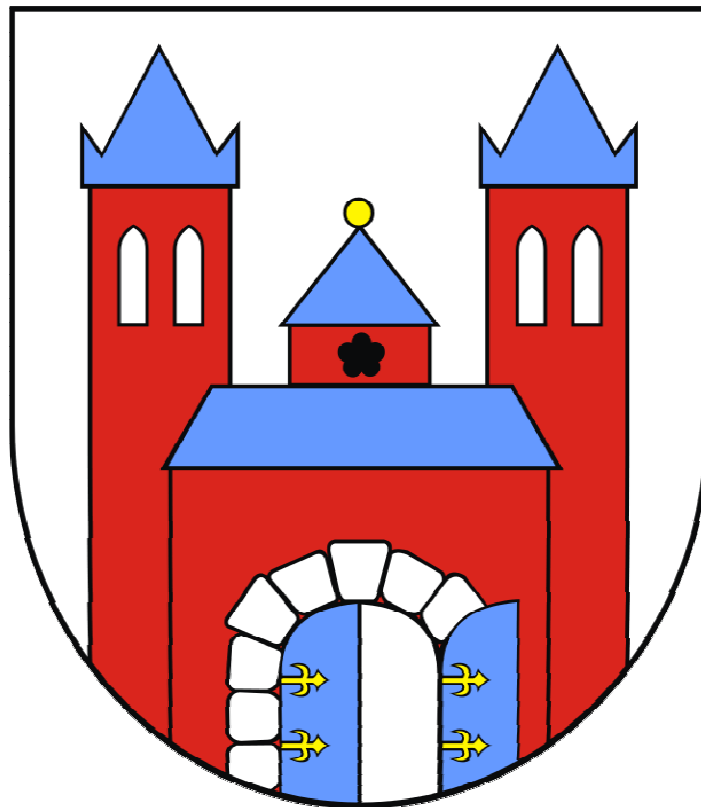

Załącznik
do uchwały nr IV/24/15
Rady Miejskiej Chełmży
z dnia 19 marca 2015 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA CHEŁMŻA NA LATA 2015- 2018

OPRACOWANIE:
Jakub Danielski
ewidencjazabytkow@gmail.com

CHEŁMŻA, WRZESIEŃ 2014

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	12
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	12
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	17
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	29
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2015- 2018 z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta.....	29
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta....	41
5.2.1. Charakterystyka miasta	41
5.2.3. Zarys historii obszaru miasta	42
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	45
5.3.1. Formy ochrony w miejscowym planie zagospodarowanie przestrzennego	45
5.3.2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	46
5.3.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	47
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	47
5.5. Zabytki archeologiczne	57
5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta.....	59
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta. Analiza szans i zagrożeń	68
7. Założenia programowe.....	70
7.1. Priorytety Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Chełmża.....	71
7.2. Kierunki działań i zadania Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Chełmża.....	71
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	74
9. Zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Chełmża	75
10. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	77
10.1. Dotacje	77
10.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	80
10.3. Środki europejskie.....	82
11. Wydatki miasta Chełmża związane z ochroną zabytków	84
12. Bibliografia.....	85
13. Spis tabel	86

1. Wstęp

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Chełmża jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego miasta Chełmża. Celem tego opracowania jest określenie głównych zadań i kierunków działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Gminny program opieki nad zabytkami sporządzany jest przez Burmistrza, a następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Miasta w Chełmży. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko- Pomorskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Burmistrz przedstawia Radzie Miasta sprawozdanie z wykonania programu.

Gminny program opieki nad zabytkami nie jest aktem prawa miejscowego, natomiast stanowi dokument uzupełniający dotychczas przyjęte akty prawa miejscowego, uwzględniając zadania z zakresu opieki nad zabytkami. Określa sposób ich realizacji, poprzez stosowne działania organizacyjne i finansowe oraz upowszechniające wiedzę o zabytkach.

Gminny program opieki nad zabytkami ma również pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe miasta. Wskazane w programie działania ukierunkowane są na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Gminny program opieki nad zabytkami, między innymi poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami i są one następujące:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.- Dz. U. nr 78 poz. 483, ze zm.) w przepisach:
  - **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
  - **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.
  - **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.
- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:
  - **Art. 3:** definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są

z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. nr 85, poz. 539, z 1998 r. nr 106 poz. 668, z 2001 r. nr 129 poz. 1440 oraz z 2002 r. nr 113 poz. 984),
  - f) instrumentami muzycznymi,
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1. Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.
2. Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.
3. Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, dotyczące w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Rejestr zabytków- dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji Wojewódzki Konserwator Zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków- na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu- w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Pomnik historii- Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, o którym mowa w ust. 1, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

Park kulturowy- jest formą ochrony zabytków. Tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park może być powoływany przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla

miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku krajobrazowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Burmistrz (prezydent miasta, wójt) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków”.

- **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków”.

- **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. 2013 poz. 594 ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. 2012 nr 647, ze zm.). Ustawa, określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. 2013 poz. 1409). Ustawa- Prawo budowlane, normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, m.in. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami- w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r.- Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. 2013 poz. 1232), która mówi m.in. o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. 2013 poz. 627), której przepisy określają m. in. kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. 2010 nr 102 poz. 651). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa m.in. postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 406). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki- ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach

kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy m.in. sprawowanie opieki nad zabytkami (art. 32 ust. 1, 2).

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. 2010 nr 234 poz. 1536, ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 987). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzenie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum (art. 6 ust. 4).

- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 642, ze zm.). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. 2011 nr 123 poz. 698, ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Dokumenty, do których odwołuje się Gminny program opieki nad zabytkami połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny program opieki nad zabytkami miasta Chełmża zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- **Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**

Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury pod przewodnictwem prof. dr hab. Bogumiły Rouby, są niezwykle ważnym dokumentem, związanym z ochroną zabytków w Polsce. W dokumencie zapisano między innymi: „Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem ważnym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki”.

W opracowaniu zostały zawarte cele i zadania dla Programu Krajowego. Stwierdzono, że „celem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce”.

Za istotne, uznano przypomnienie podstawowych zasad konserwatorskich porządkujących sferę ochrony zabytków, które dotyczą konserwatorów, pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych.

Podstawowe zasady konserwatorskie:

- Zasady *primum non nocere* (z łac.- po pierwsze nie szkodzić);
- Zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
- Zasady minimalnej niezbędnej ingerencji;
- Zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
- Zasady czytelności i odróżnialności ingerencji;
- Zasady odwracalności metod i materiałów;
- Zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W dokumencie do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wyznaczone zostały następujące założenia w zakresie:

- Uwarunkowań dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami: określenie stanu zabytków: nieruchomości, ruchomych i archeologicznych oraz stanu zabytków techniki, pomników historii i obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO. Dodatkowo ocena stanu służb związanych z ochroną i opieką nad zabytkami i stan uregulowań finansowych, organizacyjnych i prawnych.
- Działań o charakterze systemowym: powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa; przygotowanie strategii i głównych założeń ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadzenie jej do polityk sektorowych.
- Systemu finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.
- Dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania: co oznacza ujednolicenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.
- Kształcenia i edukacji: kształcenie profilaktyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników.
- Współpracy międzynarodowej: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej.

- **Narodowy Program Kultury „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004- 2013”**

Narodowy Program Kultury „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004- 2013”, przyjęty przez Radę Ministrów 21 września 2004 r. Jest to dokument, opracowanym w celu wdrożenia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury. Główną przesłanką do sformułowania tego programu jest uznanie zasobów dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Określa on działania na lata 2004- 2013 wytyczając następujące strategiczne cele polityki państwa w sferze ochrony zabytków:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno- finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami;
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa;
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej;
- ograniczenia uznaniowości konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie;
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

- **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004- 2013 wraz z Uzpełnieniem na lata 2004- 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004- 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004- 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą;
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury;
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury;
- poprawa warunków działalności artystycznej;
- efektywna promocja twórczości;
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków;

- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004- 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.

- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

• **Strategia Rozwoju Kraju 2020- Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo**

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 r. Jest to główna strategia rozwojowa w średnim horyzoncie czasowym, wskazuje strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe.

Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:

1. Sprawne i efektywne państwo;
2. Konkurencyjna gospodarka;
3. Spójność społeczna i terytorialna.

W Strategii pojawiają się zapisy mówiące o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną między innymi dziedzictwa kulturowego (Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem, Priorytet I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego).

Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania (Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych, Priorytet II.5.3. Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych; Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych, Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej- w tym infrastruktury kulturalnej- oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy (Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich).

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2014- 2017**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014- 2017 przyjęty został w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument ma usprawnić nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określić źródła finansowania inwestycji i procedur administracyjnych związanych z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane w obiektach zabytkowych.

Uchwalony program jest pierwszym dokumentem porządkującym działania organów sprawujących opiekę nad zabytkami. Z programu będą pochodzić fundusze między innymi na szkolenia dla urzędników i ujednoczenie kwestii formalnych. Wśród zadań uwzględnionych w przyjętym dokumencie znalazło się porządkowanie rejestru zabytków oraz przygotowanie zasad oceny stanu zachowania zabytków nieruchomych. Program ma na celu także zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez promowanie takich narzędzi jak konkursy, konsultacje z mieszkańcami i współpraca z mediami. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego zamierza przeznaczyć na jego realizację 26,5 mln zł.

Dokument doprecyzowuje ponadto kompetencje samorządów w zakresie realizowania projektów konserwatorskich i rewitalizacyjnych. Zgodnie z nowymi ustaleniami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków, w ciągu najbliższych 3 lat zaangażowanie samorządów w opiekę nad zabytkami powinno znacznie wzrosnąć.

- **Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 (KPZK 2030)**

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030, przyjęta została uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnią

problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

- **Strategia rozwoju Województwa Kujawsko- Pomorskiego do 2020 r.- Plan modernizacji 2020+**

Strategia rozwoju Województwa Kujawsko- Pomorskiego do 2020 r.- Plan modernizacji 2020+ została przyjęta uchwałą nr XLI/693/13 przez Sejmik Województwa Kujawsko- Pomorskiego dnia 21 października 2013 r. Dokument przedstawia aktualną sytuację w województwie, opisuje główne kierunki rozwoju w takich dziedzinach jak: gospodarka, infrastruktura, kultura, turystyka. Realizacja strategii powinna spowodować wzrost potencjału ekonomicznego regionu, unowocześnienie jego struktury funkcjonalno- przestrzennej, poprawę poziomu życia mieszkańców i powinna zapewnić przewagę w międzynarodowej konkurencji przy respektowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

Wyznaczona w strategii misja rozwoju województwa ma oddawać charakter zamierzeń rozwojowych- służy więc głównie promocji strategii. Przyjęto następującą misję rozwoju województwa: Kujawsko- pomorskie- człowiek, rodzina, społeczeństwo.

Przeprowadzone analizy uwarunkowań i stanu rozwoju województwa oraz prognoz rozwoju województwa, jak też zgłaszanych podczas konsultacji społecznych aspiracji różnych środowisk, pozwoliły na identyfikację priorytetów rozwoju województwa. Wyróżniono następujące priorytety:

- Konkurencyjna gospodarka;
- Modernizacja przestrzeni wsi i miast;

- Silna metropolia;
- Nowoczesne społeczeństwo.

Dla priorytetów wyznaczono osiem celów strategicznych, w tym Tożsamość i dziedzictwo. Główną ideą działań projektowanych w ramach celu strategicznego Tożsamość i dziedzictwo jest zbudowanie identyfikacji regionalnej mieszkańców oraz rozpoznawalnego i pozytywnie postrzeganego wizerunku województwa na zewnątrz. Cel ten realizuje zadania ważne dla 3 priorytetów: modernizacja przestrzeni wsi i miast, silna metropolia i nowoczesne społeczeństwo. Założenia celu strategicznego Tożsamość i dziedzictwo, będą zrealizowane za pomocą następujących kierunków działań:

1. Budowa tożsamości regionalnej województwa;
2. Zachowanie oraz promocja dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu;
3. Wsparcie działań ratowniczych tradycyjnej kultury wiejskiej, ginących zawodów, cudów architektury, przyrody, powstających drobnych kolekcji, zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa;
4. Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu regionalnym, krajowym i międzynarodowym;
5. Promocja marki województwa.

- **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko- pomorskiego**

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko- pomorskiego został przyjęty uchwałą nr XI/135/03 przez Sejmik Województwa Kujawsko- Pomorskiego dnia 26 czerwca 2003 r. Dnia 23 kwietnia 2007 r. Sejmik Województwa Kujawsko- Pomorskiego podjął Uchwałę Nr VII/91/07, dotyczącą przystąpienia do sporządzenia zmiany Planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko- pomorskiego. W grudniu 2007 r. zostało opracowane Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko- pomorskiego- opracowanie ekofizjograficzne.

Podstawowym narzędziem prawnej ochrony i opieki nad zabytkami jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, obok rejestru, utworzenia parku kulturowego i uznania zabytku za pomnik historii. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego powinny być opracowane i uchwalone dla obszarów i układów przestrzennych na podstawie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz na podstawie rozporządzeń Ministra Infrastruktury.

Nadrzędnym celem zagospodarowania województwa kujawsko- pomorskiego jest zbudowanie struktur funkcjonalno- przestrzennych podnoszących konkurencyjność regionu i jakość życia mieszkańców. Zróżnicowana problematyka zagospodarowania przestrzennego województwa podlega szczególnym warunkom.

W zakresie dziedzictwa kulturowego plan wymaga przestrzegania następujących zasad:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń;

- harmonijnego kształtowania krajobrazu kulturowego, będącego przekształconym przez człowieka naturalnym otoczeniem, w którym zapisane są elementy kultury materialnej i duchowej;
- dbałości o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych.

Kierunki zagospodarowania przestrzennego zostały określone w planie województwa w układzie sfer:

- sfera osadnicza- podstawowe kierunki działań związane z rozwojem i kształtowaniem sieci osadniczej zakładają wzmocnienie jej potencjału, podniesienie jakości życia mieszkańców, wykorzystanie walorów turystycznych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego;
- sfera środowiska przyrodniczego i kulturowego- aby zachować dziedzictwo kulturowe województwa dla potrzeb przyszłych pokoleń konieczne jest kontynuowanie działań w zakresie ochrony walorów krajobrazu kulturowego.

Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego- opracowanie ekofizjograficzne

Opracowanie ekofizjograficzne charakteryzuje poszczególne elementy środowiska przyrodniczego i kulturowego. Zakres opracowania ekofizjograficznego obejmuje:

- charakterystykę i diagnozę stanu i funkcjonowania środowiska przyrodniczego i kulturowego;
- wstępną prognozę dalszych zmian w środowisku, które może powodować dotychczasowe użytkowanie i zagospodarowanie;
- określenie przyrodniczych predyspozycji funkcjonalno- przestrzennych i przydatności do użytkowania i zagospodarowania;
- określenie uwarunkowań ekofizjograficznych formułowanych w postaci wniosków.

Obszar opracowania znajduje się w obrębie ważnego dla funkcjonowania środowiska elementu sieci systemu ekologicznego o znaczeniu krajowym i europejskim, w tym koncepcji sieci ekologicznej ECONET- POLSKA. Na terenie województwa kujawsko- pomorskiego nie utworzono dotychczas parku narodowego, chociaż pojawiały się inicjatywy utworzenia takiego obszaru w części doliny Brdy, w okolicach Tucholi oraz w rejonie Górzna.

Znaczna część województwa kujawsko- pomorskiego objęta jest systemem obszarów chronionych. Na terenie województwa utworzono dotychczas 95 rezerwatów przyrody, 9 parków krajobrazowych, 30 obszarów chronionego krajobrazu, 1923 pomniki przyrody, 12 zespołów przyrodniczo- krajobrazowych, 1 stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej, 5 obszarów Natura 2000. Dodatkowo płn.- wsch. część województwa (33 gminy) znajduje się w granicach obszaru funkcjonalnego „Zielone Płuca Polski”.

Województwo charakteryzuje się znacznym bogactwem materialnego dziedzictwa kultowego. Wśród obiektów pozostających pod ochroną konserwatorską znajdują się:

- obiekty budownictwa i architektury (23145), w tym obiekty zabudowy mieszkalnej, architektury sakralnej, budownictwa obronnego, obiekty użyteczności publicznej, zabudowy przemysłowej oraz inne;
- cmentarze (1752);
- zabytkowa zieleń (prawie 1200 obiektów);
- zabytki archeologiczne (41425 stanowisk archeologicznych, w tym 188 grodzisk i osad grodowych).

Na obszarze województwa kujawsko- pomorskiego formami ochrony zabytków są (stan na grudzień 2007 r.):

- wpis do rejestru zabytków- 2742 obiektów;
- uznanie za pomnik historii: Toruń- miasto średniowieczne, Biskupin- osada obronna ludności kultury łużyckiej z okresu halszackiego (700- 400 lat p. n. e.)- rekonstrukcja, rezerwat archeologiczny, Chełmno- średniowieczny układ urbanistyczny miasta;
- utworzenie parku kulturowego: Park Kulturowy Wietrzychowice (Wietrzychowice i Gaj, gmina Izbica Kujawska);
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Występowanie charakterystycznych elementów dziedzictwa kulturowego pozwoliło na wyróżnienie w województwie specyficznych pod względem cech kulturowych obszarów:

- a). obszar historycznej Ziemi Chełmińskiej;
- b). obszar związany z dziedzictwem Piastów i zabytkami sakralnej architektury romańskiej oraz osadnictwa prehistorycznego;
- c). obszar Pałuk i Kujaw wyróżniany;
- d). obszar dawnego osadnictwa holenderskiego (mennonickiego) z XVI i XVII w. w dolinie Wisły z charakterystycznymi elementami krajobrazu kulturowego w postaci systemów kanałów odwadniających, obiektów hydrotechnicznych i typu zabudowy oraz osadnictwa „olęderskiego” z XVII i XIX w.;
- e). pozostałe obszary wyróżniane jako obszary specyficznych kompozycji krajobrazu fizjograficznego i cennych walorów kulturowych, odznaczających się wyjątkową wartością obiektów zabytkowych: Doliny Drwęcy, Doliny Osy, Doliny Wisły, górznieński, kcyńsko- szubiński, brzesko- radziejowski, koronowski, krajeński, mogileński, nadgoplański, ryńsko- ostrowicki, rypińsko- zbójeński, skępsko- lipnowski, tucholski.

- **Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko- Pomorskiego**

Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko- Pomorskiego została przyjęta uchwałą nr XXV/303/04 przez Sejmik Województwa Kujawsko- Pomorskiego dnia 31 sierpnia 2004 r. Opracowanie składa się z dwóch części. Pierwsza część ma charakter diagnozy, przedstawione zostały uwarunkowania rozwoju turystyki, wynikające z walorów przyrodniczo- kulturowych województwa, stan zagospodarowania oraz wielkości i rodzaju ruchu turystycznego. Diagnoza miała na celu rozpoznanie stanu istniejącego oraz identyfikację głównych problemów rozwoju,

która pozwoliła na przeprowadzenie analizy SWOT. Druga część opracowania to strategia właściwa, zawierająca cele i kierunki rozwoju turystyki, a także konkretne zadania adresowane do podmiotów kształtujących politykę gospodarczą i społeczną regionu.

Celem nadrzędnym Strategii Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko-Pomorskiego jest podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej województwa. Jednym z celów strategicznych jest zwiększenie ruchu turystycznego. Został on rozpisany na kilka celów operacyjnych, w tym:

- dbałość o zasoby środowiska kulturowego i przyrodniczego- cel zostanie osiągnięty poprzez realizację przypisanych zadań, w tym renowację zasobów dziedzictwa kulturowego o szczególnym znaczeniu dla turystyki;
- rozwój produktu turystycznego województwa- cel zostanie osiągnięty poprzez realizację przypisanych zadań, w tym wzmacnianie funkcji kulturalnej miast oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla zwiększenia ruchu krajoznawczego.

W zakresie dziedzictwa kulturowego opisano zabytki w rozdziale 2.2 Uwarunkowania antropogeniczne, 2.2.1 Zabytki jako walor turystyczny regionu. Obszar województwa kujawsko- pomorskiego należy do jednych z bogatszych w skali kraju w zasoby środowiska kulturowego. Z zestawienia statystycznego zewidencjonowanych obiektów na obszarze województwa wynika, że posiadamy:

- zabudowa mieszkalna- 15 073 obiekty;
- obiekty sakralne- 1 174 obiekty;
- budownictwo obronne- 121 obiektów;
- obiekty użyteczności publicznej- 1 522 obiekty;
- obiekty przemysłowe i gospodarcze- 4 480 obiektów;
- pałace i dwory- 820 obiektów;
- parki- 950 obiektów;
- cmentarze- 1 868 obiektów.

Przydatność dla rozwoju turystyki lub rekreacji wykazuje tylko pewna część wymienionego potencjału, a szczególne walory prezentuje tylko kilkadziesiąt obiektów. Szereg miejscowości posiada obiekty lub zespoły obiektów o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kultury narodowej pełniące jednocześnie ważną rolę w generowaniu lub obsłudze ruchu turystycznego o znaczeniu krajowym i ponadregionalnym. Istotnym czynnikiem generującym ruch turystyczny, zwłaszcza o charakterze krajoznawczym są muzea. Obiekty muzealne stanowiły i stanowią będą czynnikiem podnoszący atrakcyjność turystyczną danego regionu. Na terenie województwa działa jedno muzeum państwowe w Biskupinie, dwa muzea wojewódzkie: w Toruniu- Muzeum Etnograficzne i we Włocławku- Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej oraz muzea miejskie, gminne i resortowe.

Do walorów turystycznych województwa należą także: miejsca pielgrzymek, wartości kultury niematerialnej (miejsca ważniejszych bitew, miejsca pamięci

i martyrologii, postaci historyczne), inne atrakcje antropogeniczne regionu, festiwale, konkursy, turnieje, przeglądy, spotkania.

• **Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko- Pomorskiego na lata 2013- 2016**

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko- Pomorskiego na lata 2013- 2016 został przyjęty uchwałą nr XXXIV/601/13 przez Sejmik Województwa Kujawsko- Pomorskiego dnia 20 maja 2013 r. Jest to dokument, w którym przedstawione zostały cele i kierunki działania w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa kujawsko- pomorskiego.

W ramach programu postuluje się między innymi podjęcie następujących działań:

- działania wynikające z ustawy o ochronie zabytków i zabytkami:
  - wspieranie i koordynacja działań związanych z tworzeniem gminnej ewidencji zabytków z użyciem stworzonego przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków oprogramowania komputerowego Gminna Ewidencja Zabytków (GEZ);
  - podjęcie działań, w tym zapewnienie środków finansowych, celem intensyfikacji procesu wpisywania indywidualnych obiektów zabytkowych do rejestru zabytków- zwłaszcza będących własnością skarbu państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego,
  - podjęcie działań, w tym zapewnienie środków finansowych, zmierzających do zachęcenia osób prywatnych do wpisywania do rejestru zabytków obiektów historycznych, których są właścicielami,
  - monitorowanie stanu zachowania zabytków.
- w związku z podjęciem przez Sejmik Województwa Kujawsko- Pomorskiego uchwały nr VII/91/07 z dnia 23 kwietnia 2007 r.- w sprawie przystąpienia do sporządzania zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko- pomorskiego zaleca się bezwzględne uwzględnienie w opracowaniu elementów związanych z obszarową ochroną dziedzictwa kulturowego, w tym:
  - rozpoznanie i zrewidowanie stanu faktycznego istniejących obszarów i stref ochrony konserwatorskiej;
  - zwiększenie ilości obszarów chronionych w ramach stref ochrony konserwatorskiej, zwłaszcza w odniesieniu do obiektów i zespołów leżących poza obszarami miejskimi;
  - przygotowanie ściśle określonych stref ochrony konserwatorskiej oraz stref ekspozycji obiektów jako wytyczne do MPZP;
  - uwzględnienie ustaleń i propozycji zawartych w niniejszym opracowaniu, zwłaszcza proponowanych parków kulturowych i innych obszarów chronionych.
- pozaustawowe działania mające na celu ochronę zabytków:
  - określenie jednolitych kryteriów przyznawania środków finansowych przeznaczonych na prace konserwatorskie, rewitalizację obszarową i inne działania mające na celu ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego (w tym badania

konserwatorskie i architektoniczne oraz sporządzanie dokumentacji konserwatorskiej);

- stworzenie mechanizmów zachęcających do podejmowania prac konserwatorskich i działań rewitalizacyjnych przy obiektach i obszarach zabytkowych;
- wprowadzenie bezwzględneho wymogu prowadzenia nadzoru archeologicznego w trakcie budowy infrastruktury drogowej, finansowanej ze środków pochodzących z Regionalnego Programu Operacyjnego oraz innych źródeł przekazywanych gminom przez samorząd wojewódzki;
- opracowanie i wdrażanie do realizacji programu pod roboczym tytułem Kujawsko-pomorskie muzeum otwarte, polegającego na digitalizacji najcenniejszych zabytków ruchomych będących w posiadaniu muzeów, archiwów, bibliotek i innych instytucji na terenie województwa i prezentowaniu ich za pomocą sieci www w postaci wirtualnych galerii;
- stworzenie pilotażowego programu adresowanego do gmin mającego na celu utworzenie w oparciu o istniejące struktury (między innymi gminne ośrodki kultury, izby regionalne w szkołach ponadpodstawowych itp.) ośrodków gromadzących i popularyzujących (wystawy, strony www) informacje historyczne, materiały ikonograficzne, rejestrujących wartości niematerialne i inne materiały związane z dziedzictwem kulturowym na poziomie gmin w celu podniesienia świadomości społeczności lokalnych, upowszechniania wiedzy, ułatwień w dostępie do informacji oraz kształtowania tożsamości regionalnej;
- organizacja pod patronatem Marszałka wieloetapowego konkursu (etap gminny, etap powiatowy, etap wojewódzki) drużynowego szkół na temat wiedzy o dziedzictwie kulturowym i ochronie zabytków regionu- konkurs organizowany dla szkół poszczególnych szczebli- podstawowych, gimnazjów, liceów.

Program wojewódzki prezentuje również potencjalne źródła finansowania prac remontowo- konserwatorskich przy zabytkach oraz innych działań związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych oraz zespołów urbanistycznych i ruralistycznych.

W programie wyznaczono cele nadrzędny, cele szczegółowe wraz z kierunkami działań.

Cel nadrzędny: Utrzymanie różnorodności kulturowej województwa jako świadectwa historii regionu oraz potencjału dla rozwoju gospodarczego.

Cele szczegółowe:

1. Zachowanie dziedzictwa materialnego;
2. Zachowanie dziedzictwa niematerialnego;
3. Kulturowanie tradycji regionalnych;
4. Wzrost świadomości społecznej dla ochrony dziedzictwa kulturowego;
5. Wzrost konkurencyjności regionu.

- **Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Toruńskiego na lata 2013- 2016**

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Toruńskiego na lata 2013- 2016 został przyjęty uchwałą nr XXXII/176/2013 przez Radę Powiatu Toruńskiego dnia 27 czerwca 2013 r. Jest to dokument o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w powiecie. Nie stanowi aktu prawa miejscowego, lecz jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program będzie finansowany ze środków pochodzących z budżetu powiatu toruńskiego, funduszy zewnętrznych i innych.

Na terenie powiatu toruńskiego znajdują się liczne zabytkowe kościoły gotyckie i późniejsze, zespoły pałacowo- parkowe i dworsko -parkowe, zamek krzyżacki, obiekty dawnej użyteczności publicznej, mieszkalnej i gospodarczej, zabytkowe cmentarze.

Zabytki ruchome w powiecie toruńskim wpisane do rejestru zabytków województwa kujawsko-pomorskiego to przede wszystkim wyposażenie kościołów.

Obiekty archeologiczne w powiecie toruńskim to stanowiska o własnej formie krajobrazowej- głównie grodziska wczesnośredniowieczne, obiekt osadniczy jako relikw osiedla obronnego kultury łużyckiej funkcjonującego jeszcze w okresie wczesnośredniowiecznym.

W programie wyznaczono następujące zadania dla obiektów, których właścicielem jest powiat toruński:

1. Wykonanie prac konserwatorskich i budowlanych budynku w Chełmży przy ul. Hallera 23, w siedzibie Zespołu Szkół w Chełmży;
2. Wnioskowanie do Kujawsko- Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpis do rejestru zabytków budynku położonego w Chełmży przy ul. Hallera 25;
3. Systematyczne umieszczanie na zabytkach nieruchomości, wpisanych do rejestru zabytków, znaków informujących o tym, iż zabytek podlega ochronie;
4. Systematyczne umieszczanie na wybranych zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (lub przy tych zabytkach) informacji o historii zabytków- po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.
5. Współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków;
6. Popularyzacja ochrony zabytków w szkołach, instytucjach kultury poprzez organizowanie: konkursów, wystaw, prezentacji, publikacji;
7. Wsparcie finansowe w miarę posiadanych środków prac przy obiektach zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ewidencji zabytków z terenu Powiatu Toruńskiego;
8. Udział w miarę posiadanych środków w programach wsparcia finansowego i merytorycznego właścicieli obiektów wpisanych do zabytków. Informowanie

o obowiązujących przepisach prawnych, zasadach dofinansowania, wspieranie wiedza merytoryczną i administracyjną;

9. Przygotowanie informacji o ofercie kulturowej i turystyczno- kulturowej powiatu;

10. Udział w szkoleniach dotyczących ochrony zabytków i edukacji kulturowej.

Program przyczyni się do zachowania i ochrony zabytków z obszaru powiatu toruńskiego wpisanych do rejestru i ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków. Oznakowanie istniejących zabytków, upowszechnienie informacji historycznych o zabytkach, ustanowienie społecznych opiekunów zabytków przyczyni się do większej dbałości o nie i lepszej opieki, wspierania prac konserwatorskich i inwestycji chroniących wartości zabytkowe obiektów, oraz do udziału w programach ochrony zabytków. Odnowa obiektów budowlanych poprawi jakość życia i bezpieczeństwa użytkowników tych obiektów. Wpisanie do ewidencji budynku w Chełmży przy ul. Hallera 25 przyczyni się do należytej ochrony tego historycznego obiektu. Dalszym efektem programu będzie podniesienie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego, aktywizacją samorządów i ludności do wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego.

- **Strategia rozwoju powiatu toruńskiego 2012- 2020**

Strategia rozwoju powiatu toruńskiego 2012- 2020 została przyjęta uchwałą nr XV/87/2012 przez Radę Powiatu Toruńskiego dnia 9 lutego 2012 r. To dokument, który określa kierunki rozwoju powiatu na najbliższe lata. Jej celem jest wskazanie misji, wizji oraz celów strategicznych wraz z celami operacyjnymi, planowanymi zadaniami i ewentualnie projektami, których realizacja w określonym horyzoncie czasowym przyczyni się do wszechstronnego rozwoju powiatu. Dokument został przygotowany w oparciu o Metodę Aktywnego Planowania Strategii (MAPS), której istotą jest założenie, że informacja i wiedza potrzebna do opracowania strategii istnieje, ale poszczególne jej elementy są nieskoordynowane oraz nieuporządkowane, a ponadto rozproszone w różnych instytucjach, organizacjach i umysłach lokalnych ekspertów.

Grupa planowania strategicznego jako cel strategiczny określiła: Rozwój przedsiębiorczości i infrastruktury zapewniający wysoką jakość życia mieszkańców powiatu.

Cele cząstkowe:

1. Przestrzeń powiatu przyjazna mieszkańcom i inwestorom;
2. Dobra jakość kształcenia w powiecie;
3. Powiat przyjazny rozwojowi przedsiębiorczości;
4. Komunikacja spełniająca oczekiwania mieszkańców;
5. Dobrze funkcjonujący system wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym;
6. Wysoki standard usług w zakresie opieki społecznej i zdrowia.

- **Program Ochrony Środowiska Powiatu Toruńskiego na lata 2010- 2014 z perspektywą do roku 2017 r.**

Program Ochrony Środowiska Powiatu Toruńskiego na lata 2010- 2014 z perspektywą do roku 2017 r. przyjęty został uchwałą nr VI/35/2011 przez Radę Powiatu Toruńskiego dnia 31 marca 2011 r. Jest to aktualizacja Programu Ochrony Środowiska Powiatu Toruńskiego na lata 2004- 2010 z perspektywą na lata 2011- 2020. Program ochrony środowiska przedstawia aktualny stan środowiska, określa hierarchię niezbędnych działań zmierzających do poprawy tego stanu, umożliwia koordynację decyzji administracyjnych oraz wybór decyzji inwestycyjnych podejmowanych przez różne podmioty i instytucje.

Podstawową zasadą przyjętą w programie jest zasada zrównoważonego rozwoju w celu umożliwienia lepszego zagospodarowania istniejącego potencjału powiatu. Wyznaczono 6 priorytetów ekologicznych, które przyczynią się w najbliższej przyszłości do poprawy stanu środowiska na terenie powiatu toruńskiego:

PRIORYTET 1: Utworzenie spójnego systemu przyrodniczego powiatu wraz z ochroną cennych elementów przyrodniczych.

PRIORYTET 2: Podniesienie świadomości ekologicznej mieszkańców Powiatu Toruńskiego.

PRIORYTET 3: Osiągnięcie wymaganych standardów jakości powietrza atmosferycznego.

PRIORYTET 4: Ograniczenie uciążliwości hałasu komunikacyjnego.

PRIORYTET 5: Stworzenie zintegrowanego systemu gospodarki odpadami.

PRIORYTET 6: Poprawa jakości wód powierzchniowych.

W obszarze ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego opisano zabytki kultury w rozdziale 4. Charakterystyka powiatu Toruńskiego, w podrozdziale 4.5. Zabytki kultury. Teren powiatu uznano za teren bogaty w atrakcyjne zabytki. Są to między innymi zespoły pałacowo- parkowe, ruiny zamków, sanktuaria, zabytkowe kościoły, przydrożne kapliczki, pomniki przyrody. Najpiękniejsze i najbardziej wartościowe obiekty znajdują się: w Turznie (gmina Łysomice), Nawrze, Pluskowęsy (gmina Chełmża), Gronowie (gmina Lubicz), Obrowie (gmina Obrowo).

Na podstawie opracowanej analizy SWOT, stwierdzono między innymi, że turystyka powinna być jednym z priorytetów dalszego rozwoju powiatu toruńskiego. Stanowiące atrakcję turystyczną obszary prawnie chronione obejmują ok. 35 % powierzchni powiatu. Wśród nich wyróżnić należy 2 rezerваты przyrody, 5 Obszarów Chronionego Krajobrazu, 106 pomników przyrody ożywionej i nieożywionej. Atrakcją turystyczną są również naturalne zbiorniki wodne oraz zabytki kultury materialnej. Opisane zostały one szczegółowo w rozdziale 11. Ochrona zasobów naturalnych.

- **Studium Uwarunkowań Rozwoju Przestrzennego Bydgosko- Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego**

Studium Uwarunkowań Rozwoju Przestrzennego Bydgosko- Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego opracowane zostało w 2014 r. Stanowi ono kompendium wiedzy o obszarze, przez co spełnia także cel edukacyjny. Jest to dokument diagnostyczny, mającym na celu głównie:

- rozpoznanie struktury przestrzennej Bydgosko- Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego poprzez opisanie zjawisk zachodzących w środowisku przyrodniczym i rolnictwie, zjawisk demograficznych i społecznych;
- przedstawienie problemów, z którymi boryka się region;
- określenie potencjałów gospodarczych, edukacyjnych, turystycznych i kulturowych oraz najważniejszych drzemających w zasobach ludzkich regionu;
- analizę polityk przestrzennych poszczególnych gmin tworzących BTOF; pozwoli ona w późniejszym etapie określić spójną wizję zagospodarowania przestrzennego obszaru funkcjonalnego;
- wspomaganie BTOF w opracowaniu wspólnej polityki zrównoważonego rozwoju.

Bydgosko- Toruński Obszar Funkcjonalny (BTOF) tworzą następujące jednostki samorządu terytorialnego: 1 gmina miejska (gmina Chełmża), 6 gmin miejsko-wiejskich (Nakło nad Notecią, Solec Kujawski, Koronowo, Szubin, Łabiszyn, Kowalewo Pomorskie), 14 gmin wiejskich (Białe Błota, Dobrcz, Sicienko, Osielsko, Dąbrowa Chełmińska, Nowa Wieś Wielka, Zławieś Wielka, Wielka Nieszawka, Lubicz, Łubianka, Łysomice, Chełmża, Czernikowo, Obrowo), 2 powiaty (bydgoski i toruński).

Dokument został podzielony na 5 części: na wstęp, 3 rozdziały (Uwarunkowania środowiskowe i przestrzenne, Uwarunkowania społeczno-gospodarcze i instytucjonalne, Polityki w zakresie rozwoju przestrzennego prowadzone przez władze lokalne) oraz podsumowanie.

- **Program Rewitalizacji Miast**

Program Rewitalizacji Miast opracowany został 14 sierpnia 2014 r. Jest podstawowym instrumentem zintegrowanego podejścia w zakresie rewitalizacji w miastach Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego (BTOF). Jest dokumentem strategicznym z elementami operacyjnymi, mającym swoje podstawy w diagnozie istniejących problemów w przestrzeni fizycznej, gospodarczej i społecznej. Celem przedsięwzięć rewitalizacyjnych jest doprowadzenie do gospodarczego i społecznego ożywienia zdiagnozowanych obszarów problemowych poprzez wprowadzenie nowych lub odtworzenie ich historycznych funkcji z jednoczesnym przekształceniem przestrzeni.

Program Rewitalizacji Miast obejmuje: 2 miasta na prawach powiatu (Bydgoszcz, Toruń), 1 gminę miejską (Chełmża), 6 miast wchodzących w skład gmin miejsko-wiejskich (Koronowo, Kowalewo Pomorskie, Łabiszyn, Nakło nad Notecią, Solec Kujawski, Szubin).

Program Rewitalizacji Miast składa się z dwóch komplementarnych części:

- Diagnostycznej- prezentującej dotychczasowe doświadczenia miast BTOF w zakresie rewitalizacji, diagnozę miast w zakresie potrzeb rewitalizacyjnych oraz identyfikację obszarów problemowych wymagających objęcia działaniami rewitalizacyjnymi.
- Programowej- określającej kierunki działań rewitalizacyjnych, tj. propozycje przedsięwzięć rewitalizacyjnych, kluczowe typy działań rewitalizacyjnych, aspekty realizacji zintegrowanych projektów obejmujących elementy infrastrukturalne i społeczne oraz możliwe źródła finansowania planowanych działań, jak również procedurę wdrażania dokumentu.

Kluczową kwestią w zakresie identyfikacji potrzeb rewitalizacyjnych jest analiza społeczno- gospodarcza. Celem jej przeprowadzenia było dokonanie diagnozy stanu istniejącego miast i identyfikacja najważniejszych problemów społeczno- gospodarczych. Każda jednostka przebadana została w sześciu równoważnych kryteriach (demografia, bezrobocie, wykluczenie społeczne, przestępczość, edukacja, aktywność gospodarcza). W ramach ww. kryteriów ustalono 10 wskaźników, na podstawie których wyznaczono jednostki priorytetowe do objęcia procesem rewitalizacji. Dodatkowo dokonano analizy urbanistycznej i dokonanie diagnozy tkanki miejskiej, w szczególności zdegradowanej struktury miejskiej oraz zasobów mieszkalnictwa. Wszystkie miasta BTOF (zarówno miasta rdzenia, jak i miasta mniejsze) kwalifikują się do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi. Miasto Chełmża zostało zdefiniowane jako obszar o średnim natężeniu czynników kryzysowych.

Kluczowe działania rewitalizacyjne, które powinny zostać przeprowadzane na zidentyfikowanych obszarach problemowych to:

- remonty budynków mieszkalnych, działania porządkowe i remontowe w obrębie zabudowy zapleczewej;
- wsparcie działań remontowych budynków mieszkalnych;
- remont ulic wraz z infrastrukturą towarzyszącą, wprowadzenie stref miejskich typu Woonerf, zmiana organizacji ruchu z uwzględnieniem nadrzędności ruchu pieszego i rowerowego;
- budowa dróg rowerowych, utworzenie zwartego systemu dróg rowerowych, rozbudowa systemu roweru miejskiego;
- zwiększenie liczby miejsc parkingowych;
- rozbudowa i modernizacja infrastruktury i taboru transportu publicznego;
- zagospodarowanie terenów rekreacyjnych i zieleni;
- zagospodarowanie terenów zdegradowanych;
- zagospodarowanie terenów nadrzecznych;
- rewitalizacja, renowacja i modernizacja obiektów zabytkowych;
- utworzenie miejsc spotkań dla społeczności lokalnej;
- poszerzenie oferty kulturalno- edukacyjno- rekreacyjnej;
- przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, aktywizacja i integracja mieszkańców;
- wspieranie przedsiębiorczości;
- rozbudowa systemu monitoringu wizyjnego.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2015- 2018 z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta

Gminny program opieki nad zabytkami miasta Chełmża zgodny jest z następującymi dokumentami:

- **Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Miasto Chełmża na lata 2008- 2015**

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Miasto Chełmża na lata 2008- 2015 został przyjęty uchwałą nr VIII/54/11 przez Radę Miejską Chełmży dnia 16 czerwca 2011 r. Program ten jest aktualizacją opracowania z 2006 r. przygotowaną w celu dostosowania jego zapisów do nowych wytycznych odnośnie formalnej i merytorycznej zawartości dokumentu oraz nowych zasad pozyskiwania środków z funduszy unijnych w latach 2007- 2013.

To dokument operacyjny będący jednym z głównych instrumentów zintegrowanego systemu zarządzania rozwojem miasta. Program służy do identyfikacji zjawisk kryzysowych w poszczególnych częściach miasta i wskazaniu na tej podstawie najbardziej zdegradowanego obszaru przeznaczonego do rewitalizacji. W programie zamieszczono strategię ich trwałego rozwiązania, w formie szczegółowego i wieloletniego planu działań. Poprzez rewitalizację można rozumieć kompleksowy program remontów, modernizacji zabudowy i przestrzeni publicznych, rewaloryzacji zabytków na wybranym obszarze.

Obszar wymagający rewitalizacji wskazany został na podstawie diagnozy sytuacji społecznej gospodarczej i przestrzennej miasta Chełmży oraz analizy warunków w poszczególnych częściach miasta, opartej o konkretne wskaźniki pozwalające zidentyfikować zjawiska kryzysowe. Na potrzeby analizy teren miasta podzielony został na dziewięć podobszarów. Spośród zidentyfikowanych obszarów kryzysowych do rewitalizacji wskazuje się:

- Obszar 1. obejmujący całość chełmżyńskiej starówki wraz z niezwykle atrakcyjnymi terenami przyjeziornymi. Wskazany w wyniku analizy obszar wsparcia położony jest w centralnej części miasta. Obejmuje swym zasięgiem ulice: Mickiewicza, Bł. Juty, Browarną, Chełmińską, Hallera, Sikorskiego, Paderewskiego, Kopernika, Rybaki, Rynek Bednarski, Rynek Garncarski, Sądową, Strzelecką, Szewską, Tumską i Wodną. Centralnym punktem tego obszaru jest Rynek będący ważnym miejscem śródmiejskiej strefy.

Cel główny rewitalizacji: podniesienie atrakcyjności centrum miasta Chełmży, poprzez wyeksponowanie walorów rekreacyjno- wypoczynkowych oraz estetycznych pasa przyjeziornego. Cel ten osiągnięty zostanie poprzez realizację celów szczegółowych w trzech płaszczyznach: gospodarczej, społecznej, przestrzennej. Spośród zaprogramowanych zadań inwestycyjnych w pierwszej kolejności planuje się

przebudowę ulic: Wodnej, Sądowej, Strzeleckiej, Żeglarskiej, Łaziennej i Bulwar 1000-lecia.

W programie omówiono granice strefy ochrony konserwatorskiej. Na terenie miasta cała strefa staromiejska, jak i granicząca z nią od zach. część strefy śródmiejskiej położone są w granicach strefy obserwacji archeologicznych. Stare miasto objęte jest Strefą „A”- pełnej ochrony historycznej struktury przestrzennej. Dodatkowo funkcjonuje 6 stref ochrony konserwatorskiej innych zespołów historycznych. Na terenie miasta wyznaczono również granice strefy „K”- ochrony miejskiego krajobrazu kulturowego oraz strefy „E”- ochrony ekspozycji historycznej panoramy miasta. W granicach obszaru miasta, dla którego uchwalono Lokalny Program Rewitalizacji, znajduje się zdecydowana większość powierzchni objętych różnego rodzaju formami ochrony konserwatorskiej.

W programie przedstawiono listę obiektów wpisanych do rejestru zabytków, postulowanych do wpisania do rejestru zabytków oraz znajdujących się w ewidencji konserwatorskiej. Na terenie miasta znajdują się 3 szczególnie interesujące obiekty zabytkowe: Konkatedra, kościół filialny pw. św. Mikołaja oraz obiekt archeologiczny-fragment podziemi w rejonie konkatedry.

W obszarze turystyki, położenie miasta w pasie Pojezierza Chełmińskiego, urozmaicony krajobraz oraz bliskość malowniczego jeziora rynnowego przyczyniły się do wysokiej oceny walorów turystycznych i rekreacyjnych miasta. Przez Chełmżę prowadzą 3 pieszo- rowerowe szlaki turystyczne. Dodatkowym atutem miasta jest bliskość Torunia.

- **Strategia Rozwoju Miasta Chełmża na lata 2007- 2016**

Strategia Rozwoju Miasto Chełmża została przyjęta uchwałą nr VII/54/07 przez Radę Miejską Chełmży dnia 8 sierpnia 2007 r. Dokument został opracowany Metodą Aktywnego Planowania Strategii (MAPS), która oparta jest głównie o spotkania konsultacyjne grupy tzw. liderów lokalnych.

W toku prac sporządzono listę celów cząstkowych, które odnoszą się do celu strategicznego zdefiniowanego jako „Przyjazne miasto”:

- Dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna;
- Dostępność uzbrojonych terenów inwestycyjnych przeznaczonych do prowadzenia działalności gospodarczej;
- Atrakcyjna oferta rekreacyjno- turystyczna, kulturalna i edukacyjna miasta;
- Wysoka aktywność mieszkańców miasta;
- Bezpieczne miasto.

Dla każdego z celów cząstkowych przyporządkowano podcele, dla realizacji których określono zadania.

Dla celu cząstkowego: Atrakcyjna oferta rekreacyjno- turystyczna, kulturalna i edukacyjna miasta, wyznaczono następujące zadania:

- promocja oferty rekreacyjno- turystycznej i edukacyjnej miasta;
- organizacja imprez;

- współpraca z organizacjami turystyczno- kulturalnymi;
  - rewitalizacja śródmieścia;
  - rekultywacja jeziora i jego otoczenia;
  - rozbudowa terenów zieleni miejskiej;
  - modernizacja i rozbudowa obiektów oświatowych;
  - rozbudowa infrastruktury rekreacyjno- turystycznej i kulturalnej miasta.
- **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmży**

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmży zostało przyjęte uchwałą nr XXV/205/2000 przez Radę Miejską Chełmży dnia 30.11.2000 r. Podstawowym celem sporządzenia studium jest określenie zasad długookresowego rozwoju przestrzennego miasta. Studium jest jedynym dokumentem planistycznym, który kształtuje politykę gospodarowania przestrzenią na obszarze miasta Chełmża w dłuższym okresie czasu. Dokument ten za cel nadrzędny stawia sobie „Poprawę warunków życia ludzi przy zachowaniu odpowiedniej równowagi ekologicznej”. Cel ten winien zostać zrealizowany poprzez realizację 3 grup celów szczegółowych, którymi są: cele ekologiczne, cele gospodarcze, cele społeczne.

Podstawowymi zadaniami studium są:

- rozpoznanie aktualnej sytuacji miasta, istniejących uwarunkowań oraz problemów związanych z jego rozwojem;
- sformułowanie optymalnych kierunków rozwoju przestrzennego miasta;
- stworzenie podstawy prawnej do sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- promocja rozwoju miasta (marketing).

W studium opisano uwarunkowania historyczne- kulturowe miasta, w tym: obiekty wpisane do rejestru zabytków, obiekty postulowane do wpisu do rejestru zabytków, obiekty architektury i budownictwa w ewidencji konserwatorskiej, obiekty monumentalne i dominanty architektoniczne, cmentarze i miejsca upamiętnionych, założenia zieleni chronionej oraz stanowiska archeologiczne.

Kierunki ochrony i kształtowania środowiska kulturowego: „Ochrona wartości kulturowych i krajobrazowych miasta polega na zachowaniu, wyeksponowaniu oraz harmonijnej adaptacji struktur i elementów historycznych w dalszym procesie rozwoju miasta. Dotyczy to również działań powstrzymujących procesy degradacji zasobów kulturowo- krajobrazowych miasta. Procesy modernizacyjne winny uwzględniać nadrzędność wartości kulturowych jako elementów dorobku pokoleń i świadectw tożsamości miejscowej. Dlatego też umiejętność współczesnego kształtowania krajobrazu miasta z uwzględnieniem form i struktur wcześniejszych winna być celem zasadniczym w procesie rozwoju przestrzennego. Ochrona konserwatorska obejmuje zachowane elementy historycznego zagospodarowania terenu, wartości architektoniczno-przestrzenne i artystyczne zabudowy, jej wartość

naukową tworzące razem krajobraz kulturowy miejscowości. Specyfika jego odbioru poprzez wyznaczniki tożsamości lokalnej winna być w najwyższym stopniu przedmiotem uwagi mieszkańców. Większość miejscowych wartości kulturowych winna być przedmiotem ochrony poprzez prawo miejscowe”.

Mementami krajobrazu kulturowego miasta, które podlegają ochronie są:

- Struktury historycznego osadnictwa miejskiego, tzn. miasto lokacyjne wraz z wszystkimi historycznymi elementami zabudowy mieszczańskiej i systemu obronnego;
- Struktury przestrzenne z okresu nowożytnej i XIX-wiecznej rozbudowy miasta;
- Tereny założeń parkowych, zieleni komponowanej i innej o wartości kulturowo-krajobrazowej (parki, zieleńce, promenady);
- Zespoły architektoniczne, obiekty i tereny o funkcji sakralnej;
- Obiekty użyteczności publicznej wzniesione przed 1939 r., w większości w 3 ćw. XIX w. i pocz. XX w., jak: budynki poczty, sądu, szpitala miejskiego, szkoły i inne o wartościach historycznych i architektonicznych;
- Obiekty kolejnictwa w rozumieniu budowli o wartościach historycznych, jak zabudowa dworca kolejowego, parowozownia, strażnica drogowa, budynki mieszkalne kolejarzy, perony;
- Obiekty techniki i kultury materialnej tj. zespoły przemysłowe oraz budowle i urządzenia komunalne podlegają ochronie jako założenia o walorach przestrzennych i często architektonicznych;
- Stanowiska archeologiczne i obszary obserwacji archeologicznej: stanowiska archeologiczne posiadające ekspozycję terenową;
- Świadectwa kultury materialnej stanowiące dokument historyczny, zachowane w postaci nazw własnych miejsc, ulic i placów, określające między innymi historyczny rozwój przestrzenny miasta (nazwy topograficzne, kierunkowe, funkcjonalne itp.).

W zależności od kulturowego charakteru wyodrębnionego terenu, będą miały zastosowanie zasady ochrony przewidziane stosowanymi strefami ochrony konserwatorskiej (strefa „A” pełnej ochrony historycznej struktury przestrzennej, strefa „B” ochrony struktur przestrzennych o wartości kulturowej poza zespołem staromiejskim, strefa „OW” obserwacji archeologicznej, strefa „K” ochrony konserwatorskiej krajobrazu kulturowego miasta, strefa „E” ochrony ekspozycji), które zostały szczegółowo omówione.

Dodatkowo, w toku opracowywania wartości historyczno- przestrzennych i krajobrazowo- kulturowych Chełmży, wyodrębniono tereny historycznego krajobrazu kulturowego miasta wraz z kierunkami ochrony:

Obszar „O”- obszar obejmuje teren starego miasta zawierający elementy średniowiecznego zespołu miejskiego z poł. XIII w., powstałego na bazie wcześniejszego układu przedlokacyjnego (wieś Łoza). Wyznaczony on jest linią dawnego systemu obronnego (ul. Paderewskiego, Mickiewicza, Rynku)- do brzegu Jeziora Chełmżyńskiego.

Obszar 1- teren położony na płn.- wsch. od starego miasta, przylegający bezpośrednio do zespołu staromiejskiego od pld. Zajmuje obszar w obrębie dawnej „wyspy chełmżyńskiej”, do XIX w. wolny od zainwestowania miejskiego. Ograniczony jest od zach. ciągiem ul. Sienkiewicza, ulicą Polną od płn. oraz ciągiem ul. Hallera od wsch.

Obszar 2- obejmuje teren położony na płn.- wsch. od starego miasta, na jego bezpośrednim styku. Wyznaczony głębokością luźnej zabudowy ul. Chełmińskiej, po jej zach. stronie, do rozwidlenia z ul. 3 Maja i ul. Górną, od wsch. sięga brzegu Jeziora Chełmżyńskiego, do ul. Rybaki na pld.

Obszar 3- obejmuje tereny przylegające bezpośrednio do starego miasta od strony zach. wzdłuż ul. Sikorskiego, wyznaczony ulicami: Mickiewicza od ulicy Paderewskiego, Browarną i parkingiem przy Bulwarze 1000-lecia, ul. Toruńską do jej zbiegu z ul. Kościuszki/ Dąbrowskiego, do torów kolejowych, wzdłuż ul. Dworcowej z zabudową po jej płn. stronie, do ul. Św. Jana.

Obszar 4- obejmuje pas terenu po zach. stronie ul. Dworcowej, do przejazdu kolejowego raz tereny położone przy ul. Polnej, do styku z obszarem 3.

Obszar 5- teren położony w pld. części miasta, wzdłuż ul. Kościuszki, po obu jej stronach, wyznaczony ul. Głowackiego oraz odcinkiem ul. Toruńskiej do jej zbiegu z ul. Kościuszki i skwerem miejskim.

Obszar 6- obejmuje tereny położone na zach. od przejazdu kolejowego, wzdłuż ul. Bydgoskiej, z zabudową po obu jej stronach- do jej zbiegu z ul. Stefana Wyszyńskiego.

- **Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmża**

Zgodnie z art. 15, ust. 2 pkt. 5 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. z 2012 r. nr 647, ze zm.), w planie miejscowym określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Projekt planu, zgodnie z ww. ustawą musi zostać uzgodniony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Na terenie miasta Chełmża funkcjonuje 16 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Określają one obowiązkowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, które zostały przedstawione poniżej.

Na terenie zespołu obiektów i obiektów o wartościach kulturowych, należy uwzględnić następujące uwarunkowania wynikające z ochrony konserwatorskiej:

- należy uporządkować zaplecza zabudowy z usunięciem obiektów substandardowych;
- należy zachować istniejącą zabudowę historyczną o wartościach kulturowych poprzez konserwację oraz restaurację elementów wystroju architektonicznego, zachować istniejącą zielen (w tym starodrzew);
- dopuszczalne jest uzupełnienie wolnych terenów (przeznaczonych pod funkcję przemysłowo- składową) zabudową o estetycznych formach architektonicznych;

- utrzymanie zasadniczych elementów rozplanowania tzn. historycznego przebiegu ulic;
  - dostosowanie nowej zabudowy, plombowej lub odtwarzanej w miejsce zdekapitalizowanej, do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie usytuowania w historycznych liniach zabudowy, skali, bryły, podziałów architektonicznych oraz proporcji otworów;
  - restauracja i modernizacja techniczna obiektów historycznych z maksymalnym zachowaniem struktury budowli, detalu architektonicznego i wystroju wnętrza;
  - wszelkie prace związane z zabudową, nawierzchnią ulic i chodników, zagospodarowaniem zielenią (w tym między innymi z wycinką drzew i krzewów i wprowadzeniem nowych nasadzeń zieleni), wprowadzaniem małej architektury, realizacją ogrodzeń oraz podziały geodezyjne nieruchomości z obiektami historycznymi należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
  - dopuszcza się reklamy na elewacjach obiektów, w których prowadzona jest reklamowana działalność w formie tablic, plafonów, wysięgników, liternictwa nakładanego lub malowanego;
  - lokalizacja i wielkość elementów reklamy powinna być dostosowana do podziałów architektonicznych elewacji;
  - projekt reklamy i montaż należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
  - dopuszcza się w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków reklamy na ślepych ścianach szczytowych budynków w formie reklam pojedynczych, wypełniających całą powierzchnię ściany lub górną partię elewacji, na pełnej szerokości, kolorystykę elewacji należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
  - podziały geodezyjne nieruchomości z obiektami o wartości kulturowej należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- wymiana stolarki okiennej, w tym również witryn, powinna mieć charakter odtworzeniowy względem historycznego, z dopuszczeniem zmiany kształtu otworów okiennych w pomieszczeniach usługowych usytuowanych na parterach budynków, pod warunkiem uzgodnienia zakresu zmian z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- w przypadku zniszczenia części lub całości budynku (na skutek wypadków losowych lub całkowitego zużycia materiału), obowiązuje odtworzenie budynku (bryły, elewacji) na podstawie dostępnych źródeł informacji;
  - dostosowanie współczesnych funkcji do wartości historycznego zespołu i obiektów, w przypadku obiektów o znaczenie wartości kulturowej projekt adaptacji do współczesnych potrzeb należy poprzedzić badaniami architektonicznymi;
  - wszelkie prace związane z zagospodarowaniem zielenią (w tym między innymi wycinka drzew i krzewów i wprowadzenie nowych nasadzeń zieleni) w odniesieniu do chronionych historycznych terenów, elementów rozplanowania i obiektów

o wartościach kulturowych oraz realizację ogrodzeń należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;

Dla stanowisk archeologicznych należy uwzględnić następujące uwarunkowania wynikające z ochrony konserwatorskiej:

- dla stanowiska archeologicznego nie posiadającego ekspozycji terenowej, możliwa jest lokalizacja obiektów i urządzeń pod warunkiem przeprowadzenia badań archeologicznych poprzedzające realizację inwestycji, pod nadzorem archeologicznym;
- zakres prac archeologicznych określa, w zależności od charakteru planowanych inwestycji, Wojewódzki Konserwator Zabytków;
- w rejonie stanowiska wszelkie prace ziemne można wykonać po uzgodnieniu i za pozwoleniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- wszelka działalność inwestycyjna musi być poprzedzona wykopaliskowymi badaniami archeologicznymi a prace ziemne, związane z budową infrastruktury muszą być prowadzone pod nadzorem archeologicznym;
- w razie stwierdzenia reliktywów kultury materialnej teren winien być udostępniony do badań archeologicznych;
- wszelkie prace ziemne należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- w przypadku odkrycia w trakcie realizacji inwestycji przedmiotu, który posiada cechy zabytku lub wykopaliska archeologicznego, osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne są zobowiązane zabezpieczyć znalezisko, wstrzymać wszelkie prace mogące je uszkodzić lub zniszczyć i niezwłocznie powiadomić Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Strefy ochrony konserwatorskiej obejmują tereny o charakterze przedmiejskim, naturalnego i komponowanego krajobrazu integralnie związanego z zespołem historycznym i współtworzącym kompozycję przestrzenną o wysokich walorach kulturowo krajobrazowych. Ochrona konserwatorska polega na utrzymaniu charakterystycznego dla tego fragmentu miasta klimatu związanego z otoczeniem obiektów o wysokiej wartości kulturowej, zachowaniu historycznego przebiegu ulic, historycznych linii zabudowy, restauracji i modernizacji technologicznej obiektów z maksymalnym zachowaniem struktury budowli, detali architektonicznego oraz wystroju wnętrza, dostosowaniu funkcji do wartości zabytkowych obiektu, dostosowanie nowej zabudowy w zakresie sytuacji, skali i bryły oraz podziałów architektonicznych, do już istniejących wartości kulturowych obiektów.

Strefy ochrony konserwatorskiej:

- o **strefa „A” pełnej ochrony konserwatorskiej zespołu Starego Miasta.** Ochrona elementów historycznej struktury przestrzennej w tej strefie polega na:
  - zachowaniu historycznego rozplanowania tj. sieci ulic, placów bez zmiany historycznego przebiegu, przekroju poprzecznego i z zachowaniem starodrzewia;
  - zachowaniu i odtworzeniu nawierzchni dróg z kostki kamiennej;
  - zachowaniu historycznych linii zabudowy;

- zachowaniu historycznego systemu parcelacji, to jest podziału na bloki zabudowy i działki w obrębie bloków;
- uwzględnieniu w zagospodarowaniu terenu i zabudowie terenu historycznych podziałów parcelacyjnych, tj. podział na bloki zabudowy i działki w obrębie bloków, których przebieg należy ustalić na etapie projektowania budowlanego na podstawie materiałów historycznych;
- ochronie obiektów historycznych według ustaleń podanych w ust. 3 i ust. 4 wraz z zachowaniem zieleni (drzew, krzewów) towarzyszącej zabudowie oraz ochronie historycznych ogrodzeń zachowanych wzdłuż ulicy Mickiewicza (ewentualne zmiany w ogrodzeniach wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków);
- dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji urbanistycznej i historycznej kompozycji architektonicznej budynków w zakresie: sytuacji, zasadniczych proporcji wysokościowych kształtujących sylwetę całego zespołu oraz jego fragmentów (szczególnie wzdłuż ulic i placów), skali, bryły, wysokości ścian, formy dachu, podziałów architektonicznych występującej w danej pierzei lub danym terenie, ewentualnie w pierzei przeciwległej;
- w przypadku realizacji budynku na kilku historycznych działkach, konieczne jest zaakcentowanie tego podziału w kompozycji elewacji;
- wyklucza się możliwość budowy budynków stanowiących dominanty wielkogabarytowe, łączące w bryle kilka działek;
- wszelkie prace związane z zabudową, nawierzchnią ulic i chodników, zagospodarowaniem zieleni (w tym między innymi z wycinka drzew i krzewów i wprowadzeniem nowych nasadzeń zieleni), wprowadzaniem małej architektury;
- realizacja ogrodzeń oraz podziały geodezyjne nieruchomości z obiektami historycznymi należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- dopuszcza się reklamy na elewacjach obiektów, w których prowadzona jest reklamowana działalność w formie tablic, plafonów, wysięgników, liternictwa nakładanego lub malowanego;
- lokalizacja i wielkość elementów reklamy powinna być dostosowana do podziałów architektonicznych elewacji;
- projekt reklamy i montaż należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- dopuszcza się w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków reklamy na ślepych ścianach szczytowych budynków w formie reklam pojedynczych, wypełniających całą powierzchnię ściany lub górną partię elewacji, na pełnej szerokości;
- kolorystykę elewacji należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- ustala się ochronę zieleni (drzew, krzewów) w obrębie terenów położonych pomiędzy terenem zieleni urządzonej wzdłuż brzegiem jeziora Chełmżyńskiego a zapleczem zabudowy położonej wzdłuż ulic: Gen. W. Sikorskiego, Kopernika, Tumaska, z dopuszczeniem wymiany zieleni;

- ustala się wymóg wprowadzenia zieleni krajobrazowej i krajobrazowo- izolacyjnej w obrębie terenów położonych pomiędzy terenem zieleni urządzonej wzdłuż brzegu jeziora Chełmżyńskiego i brzegiem jeziora Chełmżyńskiego.
- **strefa „B” ochrony konserwatorskiej struktury przestrzennej o wartości kulturowej**, występującej poza zespołem staromiejskim. Ochrona elementów historycznej struktury przestrzennej w tej strefie polega na:
  - zachowaniu zasadniczych elementów planu, szczególnie historycznego przebiegu ulic oraz ich przekroju poprzecznego, zachowaniu historycznych linii zabudowy;
  - restauracji i modernizacji technicznej obiektów z maksymalnym zachowaniem struktury budowli, detalu architektonicznego oraz wystroju wnętrza;
  - dostosowaniu współczesnych funkcji do wartości zabytkowych obiektów;
  - dostosowaniu nowej zabudowy w zakresie sytuacji, skali i bryły, podziałów architektonicznych do już istniejących o wartościach kulturowych;
  - usunięciu lub odpowiedniej przebudowie obiektów dysharmonizujących, kolidujących usytuowaniem, skalą i charakterem z historyczną strukturą przestrzenną;
  - zachowaniu zabudowy o wartościach kulturowych z XIX w. i pocz. XX w.;
  - uzupełnieniu zabudowy i zagospodarowania w formie otuliny dawnych traktów i dostosowaniu nowej zabudowy w zakresie sytuacji, skali i bryły do istniejącej.
- **strefa „B2” ochrony konserwatorskiej**. Ochrona elementów historycznej struktury przestrzennej w tej strefie polega na :
  - wszelkie inwestycje w granicach strefy należy uzgadniać z Kujawsko- Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
  - nakazuje się utrzymanie historycznego układu i przebiegu dróg.
- **strefa „K” ochrony krajobrazu kulturowego miasta**, która obejmuje tereny naturalnego i komponowanego krajobrazu, integralnie związanego z zespołem historycznym i współtworzącego kompozycję przestrzenną o wysokich walorach kulturowo- krajobrazowych. Ochrona elementów krajobrazu kulturowego miasta w tej strefie polega na:
  - utrzymaniu charakterystycznego dla danej partii miasta klimatu związanego z otoczeniem obiektów o wysokiej wartości kulturowej, nazw własnych, miejsc i wydarzeń z nimi związanych, a także tradycyjnego wyposażenia przestrzeni historycznej, czytelnej w krajobrazie miejskim do dziś;
  - projektowaniu nowych elementów zabudowy i wyposażenia miasta dostosowywanych do tradycji miejsc, jego otoczenia oraz odpowiednich dla całego zespołu historycznego miasta;
  - utrzymaniu linii regulacyjnych i linii zabudowy wzdłuż dróg historycznych, podziałów parcelacyjnych oraz uzupełnieniu pierzei w formie zabudowy zwartej;
  - ochronę ekspozycji obiektów historycznych tworzących historyczny krajobraz miasta;

- podkreślenie lokalnych dominant historycznej zabudowy;
- wszelkie inwestycje w granicach strefy należy uzgadniać z Kujawsko- Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- nakazuje się zachowanie historycznego ukształtowania terenu i jego walorów kulturowo- krajobrazowych;
- nowa zabudowa dostosowana do krajobrazu kulturowego otoczenia.
- o **strefa „E” ochrony ekspozycji**, obejmuje tereny naturalnego i komponowanego krajobrazu, integralnie związanego z zespołem historycznym miasta i współtworzącego kompozycję przestrzenną o wysokich walorach kulturowo- krajobrazowych. Ochrona terenów w obrębie strefy wymaga:
  - uporządkowania substandardowej zabudowy, wytworzenia przestrzennych przesłon małogabarytowych odkrytych tyłów zabudowy od strony jeziora;
  - określenia sposobu użytkowania terenów na przedpolu ekspozycji panoramy miasta z uwzględnieniem ograniczeń wznoszenia znaczniejszych obiektów kubaturowych i przysłon z zieleni wysokiej na przedpolu zabudowy o wysokiej wartości kulturowej oraz charakterystycznych osiach widokowych;
  - należy zachować teren zieleni krajobrazowej;
  - poza terenem zieleni krajobrazowej dopuszcza się zabudowę do 2 kondygnacji, w tym druga kondygnacja z dachem wysokim, pokrytym dachówką ceramiczną lub materiałem naśladowującym ceramiczne;
  - elewacje budynków tynkowane, w kolorach pastelowych, z dopuszczeniem zastosowania drewna, kamienia, cegły;
  - obowiązuje zakaz ogrodzeń z prefabrykatów betonowych;
  - projekt zagospodarowania terenu, projekt budowlany, wszelkie inwestycje należy uzgadniać z Kujawsko- Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
  - uczytelnienia układu Starego Miasta na krawędzi z terenami zielonymi wzdłuż brzegu jeziora;
  - zakaz lokalizacji budowli i budynków wysokich i wielokubaturowych, przesłaniających panoramę na zabudowę staromiejską.
- o **strefa “OW” obserwacji archeologicznej**, w strefie ustala się:
  - wszelka działalność inwestycyjna musi być poprzedzona wykopaliskowymi badaniami archeologicznymi a prace ziemne, związane z budową infrastruktury muszą być prowadzone pod nadzorem archeologicznym;
  - w razie stwierdzenia reliktywów kultury materialnej teren powinien być udostępniony do badań archeologicznych;
  - wszelkie prace ziemne należy uzgadniać z Kujawsko- Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
  - teren zajmowany przez część stanowiska archeologicznego jest dostępny do celów inwestycyjnych pod warunkiem przeprowadzenia niezbędnego zakresu badań archeologicznych zapewniających odpowiednie warunki ochrony konserwatorskiej;

- zakres prac archeologicznych określi w swoim uzgodnieniu Kujawsko- Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków, w zależności od charakteru planowanych inwestycji.

Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmży:

1. UCHWAŁA NR XLIV/341/02 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 30 sierpnia 2002 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmża, obejmującego obszar położony pomiędzy ulicą ks. Frelichowskiego, Bydgoską, Dąbrowskiego, Toruńską, a południową granicą administracyjną miasta.
2. UCHWAŁA NR VII/69/03 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 28 sierpnia 2003 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmża, obejmującego obszar położony pomiędzy ulicą Reja, Toruńską, a południowo- wschodnią granicą administracyjną miasta.
3. UCHWAŁA NR XXIII/191/05 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 23 czerwca 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmża, obejmującego obszar położony pomiędzy ul. Górną, Chełmińskie Przedmieście, Trakt a północno- wschodnią granicą administracyjną miasta.
4. UCHWAŁA NR XXX/251/06 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 13 czerwca 2006 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego osiedla Kościuszki w Chełmży obejmującej obszar położony pomiędzy ul. Kościuszki, Konopnickiej oraz terenem o symbolu KxI5 i K7D1/2.
5. UCHWAŁA NR XXX/250/06 RADY MIEJSKIEJ W CHEŁMŻY z dnia 13 czerwca 2006 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmża dla terenu położonego pomiędzy ul. Dworcową, północną granicą administracyjną miasta, Chełmińskim Przedmieściem i brzegiem Jeziora Chełmżyńskiego.
6. UCHWAŁA NR V/42/07 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 12 kwietnia 2007 r. w sprawie zmiany w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego osiedla Kościuszki w Chełmży obejmującej teren o symbolu planu AG 2, K 27 D 1/2 oraz część terenu ZP 3.
7. UCHWAŁA NR X/72/07 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 15 listopada 2007 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmży dla terenu położonego pomiędzy ul. Bydgoską, zachodnią granicą administracyjną miasta oraz granicami geodezyjnymi terenów przemysłowych.
8. UCHWAŁA NR XXII/130/08 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 29 października 2008 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obejmującej obszar położony pomiędzy ulicą Bydgoską, Ks. Frelichowskiego i południowo- zachodnią granicą administracyjną miasta Chełmży.
9. UCHWAŁA NR XXII/131/08 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 29 października 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta

Chełmży, dla terenu położonego pomiędzy ul. Chełmińskie Przedmieście oraz północnymi granicami administracyjnymi miasta.

10. UCHWAŁA NR XLIII/324/10 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 28 października 2010 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmży, dla terenu położonego pomiędzy ulicą Rybaki, Górną, wschodnią granicą administracyjną miasta oraz brzegiem Jeziora Chełmżyńskiego.
11. UCHWAŁA NR X/71/11 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 27 października 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmża, dla terenu położonego w południowo- wschodniej części miasta przy ul. Kościuszki.
12. UCHWAŁA NR XI/80/11 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 1 grudnia 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmża, dla terenu położonego pomiędzy ul. Chełmińskie Przedmieście oraz północnymi granicami administracyjnymi miasta.
13. UCHWAŁA NR XVII/122/12 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 21 czerwca 2012 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmża, dla terenu położonego pomiędzy ul. Św. Jana i Gen. Władysława Sikorskiego.
14. UCHWAŁA NR XVII/123/12 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 21 czerwca 2012 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmża, dla terenu położonego pomiędzy ul. Polną i Gen. Józefa Hallera.
15. UCHWAŁA NR XX/148/12 RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY z dnia 8 listopada 2012 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmża, dla terenu położonego przy ul. Toruńskiej.
16. UCHWAŁA NR XXIX/211/13 RM CHEŁMŻY z dnia 28 listopada 2013 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmża, dla terenu położonego pomiędzy ul. Turystyczną i Słoneczną.

Gmina Miasto Chełmża planuje opracowanie w kolejnych latach następujących dokumentów: Plan Gospodarki Niskoemisyjnej w Gminie, Program Rewitalizacji na lata 2015- 2020, opracowanie nowej strategii rozwoju miasta na lata 2015- 2020. Dodatkowo Gmina Miasto Chełmża planuje zmianę dwóch miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w rejonie ulicy Trakt i w śródmieściu miasta Chełmża. Zmiany polegać będą w szczególności na niewielkich korektach, np. intensywności zabudowy, wprowadzenia zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej, zmiany linii zabudowy itp. W tym roku planowane jest podjęcie uchwał o przystąpieniu do sporządzenia zmiany planów zagospodarowania, natomiast w 2015 r. nastąpi wejście w życie ww. planów.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta

5.2.1. Charakterystyka miasta

Miasto Chełmża położone jest w centralnej części województwa kujawsko-pomorskiego, w powiecie toruńskim. Gminę miasto Chełmża otaczają obszary wiejskie gminy Chełmża.

Obszar miasta usytuowany jest pod względem fizyczno- geograficznym w obrębie makroregionu Pojezierza Chełmińskiego- Dobrzyńskiego, w mezoregionie Pojezierze Chełmińskie, ukształtowanego w okresie ostatniego zlodowacenia skandynawskiego. Rzeźba terenu na terenie miasta jest urozmaicona w znacznym stopniu i charakteryzuje się występowaniem wielu form ukształtowanych w okresie ostatniego zlodowacenia skandynawskiego, oraz w późniejszych okresach (holocen) związanych już z działalnością człowieka.

Szate roślinną terenu miasta tworzy głównie zieleń parkowa, osiedlowa i przydrożna, uprawy rolne, w tym łąki i pastwiska, ogrody działkowe oraz nieużytki. Na obszarze miasta Chełmża nie występują przestrzenne formy ochrony prawnej przyrody i krajobrazu. Obszar miasta leży w obrębie ciągu ekologicznego tzw. rynny chełmżyńskiej, stanowiącej jedyny w tej części Pojezierza Chełmińskiego łącznik między doliną Wisły a doliną Drwęcy. Na terenie miasta znajduje się zaledwie jeden obiekt objęty prawną ochroną przyrody. Jest to pomnik przyrody- dąb szypułkowy, o obwodzie 382 cm rosnący przy ul. Dąbrowskiego 1.

Miasto charakteryzuje się bardzo dobrym położeniem względem ciągów komunikacji drogowej i kolejowej. Przez Chełmżę przebiega linia kolejowa relacji Toruń- Malbork. Dzięki połączeniu z węzłem kolejowym Torunia Chełmża uzyskała połączenie kolejowe z całym krajem.

W strukturze przestrzenno- funkcjonalnej miasta wyróżnić można kilka cech charakterystycznych. Po pierwsze, funkcja usługowa dominuje w centralnej części Chełmży. Po drugie, funkcja mieszkalna zlokalizowana jest zarówno w centrum, na terenach położonych na półn. i półd. od Jeziora Chełmżyńskiego. Po trzecie, funkcja przemysłowa koncentruje się głównie na zach. miasta w okolicy obszarów komunikacji kolejowej. Po czwarte, istotną rolę w strukturze przestrzennej miasta odgrywają obszary jezior Chełmżyńskiego i Archidiakonka, wyznaczające niejako granice lokalizacji elementów sieci osadniczej oraz infrastruktury technicznej.

Na terenie miasta dostęp do dóbr kultury umożliwia Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna im. Juliana Prejsa w Chełmży wraz z instytucjami towarzyszącymi. W ramach struktur organizacyjnych biblioteki działa:

- Miejska Izba Muzealna prezentująca stałą ekspozycję dotyczącą historii Chełmży oraz okolic;

- salon wystaw mieszczący się w chełmżyńskim ratuszu, w którym prezentowane są co najmniej raz w miesiącu prace o szerokiej tematyce artystycznej twórców;
- Chełmżyński Ośrodek Kultury (zwany dalej ChOK) zajmujący się organizacją życia kulturalnego na terenie miasta Chełmży;
- Punkt Informacji o Unii Europejskiej, działający od czerwca 2002 r. w bibliotece;
- Chełmżyńskie Towarzystwo Kultury;
- Stowarzyszenie Muzyczne KAMERTON BIG BAND;
- Chór „Święta Cecylia”;
- Towarzystwo Przyjaciół Chełmży.

Miasto Chełmża to jedno z najstarszych miast ziemi chełmińskiej. Położenie, układ urbanistyczny, zabytki i jezioro stanowią główne walory miejscowości. Miasto posiada charakter przemysłowo- turystyczny. Główne branże przemysłu to: budowlana, meblarska, stolarska, akcesoriów meblarskich, wyrobów z tworzyw sztucznych oraz przetwórstwa rolno- spożywczego. Nad prawie 300- hektarowym Jeziorem Chełmżyńskim usytuowana jest dobrze rozwinięta baza turystyczna. Przez Chełmżę prowadzą trzy szlaki turystyczne.

5.2.3. Zarys historii obszaru miasta

Chełmża położona jest na terenie ziemi chełmińskiej. Ze względu na obronne położenie, od prawieków objęta była osadnictwem. Pierwsze ślady osadnictwa sięgają ostatniego okresu starszej epoki kamienia (paleolit schyłkowy)- ok. 10 tyś. lat p. n. e. przebywały tu grupy łowców reniferów z tzw. kultury świderskiej oraz lyngbijskiej. Znacznie później, bo ok. 4500 tyś. lat p. n. e., na ziemię chełmińską przybyli pierwsi rolnicy- była to ludność ceramiki wstęgowej rytej, której osadę odkryto na terenie Chełmży. Zajmowano się wówczas uprawą zbóż, hodowlą bydła oraz rybołówstwem i myślistwem.

W Chełmży i okolicy natrafiono także na ślady osadnictwa ludności wielu następnych kultur archeologicznych, np.: kultury pucharów lejkowatych, łużyckiej, wielbarskiej. Na ziemi chełmińskiej czytelny jest również pobyt plemion pruskich. Ok. poł. VII w. n.e. na te tereny zaczęła napływać ludność słowiańska z grupy plemiennej Goplan. W okresie panowania pierwszych Piastów, cała ziemia chełmińska weszła w skład utworzonej wówczas kasztelanii chełmińskiej, także osada Łoza (obecne miasto Chełmża). Po śmierci króla Bolesława Krzywoustego w 1138 r. i podziale Polski na dzielnice, ziemia chełmińska znalazła się we władaniu jego syna Bolesława IV Kędzierzawego- jako część Mazowsza. Próby podboju pogańskich plemion pruskich, sąsiadujących od płn. z Mazowszem i ziemią chełmińską, podejmowane przez polskich władców spowodowały odwetowe, niszczące najazdy Prusów, między innymi na ziemię chełmińską.

Na pocz. XIII w. władcą tej ziemi był książę Konrad I Mazowiecki. W tym czasie misję chrystianizacji pogańskich Prusów prowadził, konsekrowany na biskupa misyjnego Prus, Chrystian z zakonu cystersów. Otrzymał on w 1222 r. od księcia Konrada, w formie nadania, liczne posiadłości na ziemi chełmińskiej. Wśród nich znalazła się również osada Łoza

i okoliczne wsie. W 1228 r. dokumentem wystawionym w Bieczu, książę Konrad nadał ziemię chełmińską rycerzom zakonnym Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie. Nadanie to dotyczyło konkretnie wyznaczonego terytorium, którego granice ściśle określono. Osadzenie Krzyżaków na ziemi chełmińskiej było traktowane jako militarne wsparcie misji pruskiego biskupa Chrystiana. Ostatecznie Krzyżacy przejęli znaczną część posiadłości Chrystiana, a w 1243 r. podzielono jego misyjne biskupstwo pruskie na cztery diecezje, tworząc między innymi diecezję chełmińską. Pod koniec 1245 r. biskupem tej diecezji został dominikanin Heidenryk.

Pierwszy biskup chełmiński na miejsce swego pobytu wybrał osadę Łoza. 19 kwietnia 1246 r. wielki mistrz Zakonu oficjalnie przekazał biskupowi Heidenrykowi należne mu uposażenie, czyli olbrzymie posiadłości- w tym Łozę wraz z jeziorem i okolicznymi wsiami. Zapewne wówczas Łoza, będąc stolicą diecezji chełmińskiej, otrzymała nową nazwę- Culmense.

W 1251 r. po raz pierwszy wymieniona w dokumentach jako miasto (civitas). W 2 poł. XIII w., w czasie wielkich powstań Prusów, Chełmżę także dotknęła wojna. Wiadomo, że w 1263 r., jeszcze za życia biskupa Heidenryka, bezskutecznie oblegał miasto Skomand- wódz Sudowów, natomiast w lipcu tego samego roku Chełmża została złupiona i częściowo spalona przez Henryka Monte- wodza Natangów. Skomand powtórnie oblegał Chełmżę w 1277 r. i tym razem bez sukcesu. W 1286 r. miasto zniszczył pożar. W następnych latach nastąpiła jego rozbudowa. XV-wieczne wojny polsko- krzyżackie to okres kolejnych klęsk jakie spadły na miasto.

Po bitwie pod Grunwaldem w 1410 r. wojska polskie zajęły na krótko Chełmżę, a biskup chełmiński Arnold Stapil złożył hołd królowi Jagielle. W 1422 r. Chełmża została zdobyta przez wojska króla Władysława Jagiełły i znacznie zniszczona. W wyniku wojny trzynastoletniej (lata 1454- 1466) miasto zostało wcielone do Królestwa Polskiego.

Na pocz. XVI w. pojawili się zwolennicy reformacji. Dochodzi do upadku miejskiego konwentu franciszkanów. W 1531 r. wielki pożar pochłonął niemal wszystkie budynki w mieście. W 1625 r. franciszkanie zostali ponownie sprowadzeni do Chełmży. W 1621 r. oraz 1627 r. miasto gościło króla Zygmunta III Wazę wraz z królewiczem Władysławem. Wojny szwedzkie w latach 1626- 1629 i 1655- 1660 przyniosły Chełmży duże szkody.

Na pocz. XVIII w. przez tereny ziemi chełmińskiej przetaczały się wojska saskie, szwedzkie, rosyjskie oraz zwolennicy Stanisława Leszczyńskiego. Doprowadziło to do upadku miasta, a jego dopełnieniem była epidemia dżumy w latach 1708- 1710. Kolejne wojny (lata 1733- 1735- wojna secesyjna i lata 1756- 1763- wojna siedmioletnia), to kolejne przemarsze i leża zimowe operujących tu wojsk. W 1762 r. wielki pożar zniszczył prawie całe miasto.

W wyniku I rozbioru, 15 września 1772 r., Chełmża znalazła się w Prusach, licząc wówczas 600 mieszkańców. Na skutek akcji kolonizacyjnej i napływu ewangelistów pod k. XVIII w. 24 % mieszkańców stanowili protestanci. Następuje ponownie kasata klasztoru franciszkanów. W wyniku wojen napoleońskich w latach 1807- 1815 Chełmża wchodzi w skład Księstwa Warszawskiego.

Od 1815 r. następuje powolny wzrost rangi miasta, które dla okolicznych wsi, mających na ogół dobre gleby, zaczyna spełniać rolę rolniczego zaplecza z siecią handlowo-rzemieślniczą. W 1824 r. przeniesiona zostaje stolica diecezji z Chełmży do Pępłina. W 1831 r. miasto liczy już 1200 mieszkańców, a w 1871 r. już 3000 mieszkańców.

W dobie Wiosny Ludów z 1848 r. następuje ożywienie polskiego patriotyzmu, czego wyrazem jest powstanie Koła Ligi Polskiej oraz wydawanie w latach 1849- 1850 pisma „Biedaczek” przez Juliana Prejsa, skierowany do czytelnika polskiego.

W 1866 r. utworzone zostaje Towarzystwo Rolniczo- Przemysłowe. W 1879 r. powołany zostaje w Chełmży sąd rejonowy. W tym okresie powstają również dwa banki oraz nowa szkoła. Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż Żydzi, których było w mieście około 8 %, zbudowali w latach 80-tych XIX w. synagogę. W 1882 r. rozpoczęta została budowa wielkiej cukrowni oraz węzła kolejowego (głównie w celu przewozu buraków do cukrowni). Liczba mieszkańców zwiększa się radykalnie z 3400 w 1880 r. do 10600 w 1910 r.

Rok 1869 jest szczególnym w dziejach chełmżyńskiej kultury, gdyż powstał wówczas, istniejący po dzień dzisiejszy, kościelny chór „Cecylia”. Jest to okres powstania różnorodnych stowarzyszeń. Rozwój miasta zostaje jednak zahamowany przez wybuch I wojny światowej.

Wskutek przeciągającej się wojny nastąpiło pogorszenie się warunków życia w mieście. Rok 1917 wstąpił się w dziejach Chełmży jako rok licznych zamieszek ulicznych. 8 stycznia 1919 r. Polacy zaatakowali maszerujący do Chełmży oddział Grenzschtzu, lecz w wyniku przeważających sił wroga zostali odparci. W odwecie Niemcy oddali kilka strzałów armatnich, od których zginęło 7 przypadkowych mieszkańców oraz aresztowali domniemanych przywódców.

21 stycznia na mocy Traktatu Wersalskiego, Chełmża znalazła się w Polsce. Część mieszkańców, która optowała za Niemcami została przesiedlona (około 2000 osób), w wyniku czego Polacy stanowili 98 % mieszkańców, Niemcy 1,8 % i Żydzi 0,2 %. W okresie międzywojennym widoczny jest nadal wzrost liczby mieszkańców od 10700 w 1921 r., do 13000 w 1939 r.

Skutki kryzysu w 1929 r. mieszkańcy odczuli w postaci zwiększenia bezrobocia i obniżenia płac. W okresie międzywojenny ukazywały się „Gazeta Chełmżyńska” oraz „Głos Chełmżyński”.

Funkcję burmistrza od 1920 r. do 1933 r. pełnił Bronisław Kurzętkowski, a od 1933 r. do 1939 r.- Wiktor Barwicki. W okresie tym założono między innymi park przy ul. 3-go Maja, pobudowano przy nim kaplicę oraz kilka domów dla bezrobotnych. Tuż przed wybuchem wojny powszechnie wzywano mieszkańców do oporu przeciwko Niemcom, ale władze miasta pośpiesznie opuściły Chełmżę jeszcze przed wkroczeniem wojsk okupanta w dniu 6 września 1939 r. Rozpoczęła się eksterminacja ludności polskiej, wobec czego większość mieszkańców przyjęła III i IV grupę „Volkslisty”. W wyniku represji liczba ludności miasta zmniejszyła się do 10000 w marcu 1945 r..

W dniu 24 stycznia 1945 r. Armia Czerwona zajęła Chełmżę i ponownie zaczęła się martyrologia- tym razem w kierunku odwrotnym, tj. za domniemane lub faktyczne

sprzyjanie Niemcom. Ponad 600 osób zostało wywiezionych na Syberię, z czego większość nie powróciła. Rosjanie mieli też wywieźć urządzenia cukrowni, lecz energiczna interwencja u władz sowieckich zapobiegła wywózce.

Rozpoczął się okres rozwoju miasta. W lutym 1946 r. Chełmża liczyła 10700 mieszkańców, natomiast w 1980 r. już 15000.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446), formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze miasta Chełmża, funkcjonują jedynie dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

5.3.1. Formy ochrony w miejscowym planie zagospodarowanie przestrzennego

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego opracowane dla terenu miasta Chełmża, szczegółowo określają obowiązkowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W planach wyznaczone zostały granice i zasady zagospodarowania terenów i obiektów podlegających ochronie, w tym zakres ochrony konserwatorskiej. Określono także zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego. W planach wyznaczono strefy ochrony konserwatorskiej: strefa „A” pełnej ochrony konserwatorskiej zespołu Starego Miasta, strefa „B” ochrony konserwatorskiej, strefa „B2”- ochrony konserwatorskiej zabudowy historycznej, strefa „K” ochrony krajobrazu kulturowego, strefa „E” ochrony ekspozycji, strefą „OW” ochrony konserwatorskiej. W planach zostały zawarte również zasady zagospodarowania terenów i obiektów podlegających ochronie dla obiektów: ujętych w rejestrze zabytków, ujętych w ewidencji zabytków, dla stanowisk archeologicznych.

5.3.2. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków

Na terenie miasta Chełmża, znajduje się 11 zabytków nieruchomości, wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1), w tym 1 stanowisko archeologiczne. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie miasta.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków w mieście Chełmża

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA WPISU REJESTRU ZABYTEKÓW
1	CHEŁMŻA	Dom mieszkalny	ul. Chełmińska 2, dz. nr 164/1	A/152	24.09.1992 r.
2	CHEŁMŻA	Dom mieszkalny	ul. Chełmińska 8, dz. nr 170	A/157	25.02.1992 r.
3	CHEŁMŻA	Cmentarz parafialny rzymsko- katolicki, tzw. „stary”	ul. Chełmińska	A/213	03.10.1991 r.
4	CHEŁMŻA	Mauzoleum Zawiszów Czarnych na cmentarzu parafialnym	ul. Chełmińska	A/213	03.10.1991 r.
5	CHEŁMŻA	Mauzoleum Rodziny Kalkstein na cmentarzu parafialnym	ul. Chełmińska	A/213	03.10.1991 r.
6	CHEŁMŻA	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja	ul. Kopernika 9	A/407	02.05.1966 r.
7	CHEŁMŻA	Budynek z oficynami	ul. Sikorskiego 28, dz. nr 2	A/151	21.10.1992
8	CHEŁMŻA	Willa	ul. Sikorskiego 36, dz. nr 87	A/899	17.11.2005 r.
9	CHEŁMŻA	Wodociągowa wieża ciśnięć	ul. Paderewskiego	A/1329	20.08.2007 r.
10	CHEŁMŻA	Kościół pokatedralny pw. św. Trójcy	ul. Tumska 14	A/381	17.10.1929 r. i 29.12.1952 r.
11	CHEŁMŻA	Grodzisko „Archidiakonka” wczesnośredniowieczne	AZP: 36/43, nr stanowiska w miejscowości/ na obszarze: 1/56	C/31	16.09.1965 r.

5.3.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Ze względu na przepisy ustawy z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz. U. 2001 nr 112 poz. 1198, ze zm.), a także ze względu na kodeks etyczny, nie publikuje się szczegółowych danych na temat zabytków ruchomych (Tabela nr 2).

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków w mieście Chełmża

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	LOKALIZACJA ZABYTKÓW	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU REJESTRU ZABYTKÓW
1	CHEŁMŻA	Kościół pokatedralny pw. św. Trójcy	Wyposażenie wnętrza	A/381	29.12.1952 r.
2	CHEŁMŻA	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja	Ołtarz główny	B/65	20.12.1982 r.
3	CHEŁMŻA	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja	Obraz Pokłon Trzech Króli z ołtarza głównego	B/150	02.03.1970 r.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie miasta. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446). Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

Zakres gminnej ewidencji zabytków:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- stanowiska archeologiczne;
- historyczne układy ruralistyczne wsi, historyczne układy urbanistyczne miasta;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza (prezydenta miasta, wójta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 nr 113 poz. 661).

Gminna ewidencja zabytków nie jest jedną z form ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446) oraz zgodnie z art. 21 jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 nr 75 poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowanie Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętym między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Spis obiektów ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków w mieście Chełmża przedstawia tabela poniżej- Tabela nr 3.

Tabela nr 3. Obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków w mieście Chełmża

LP.	MIASTO	ULICA	NR	OBIEKT
1	CHEŁMŻA			UKŁAD URBANISTYCZNY
2	CHEŁMŻA	3 Maja	1	
3	CHEŁMŻA	4 Maja	4	
4	CHEŁMŻA	5 Maja	9	
5	CHEŁMŻA	6 Maja	12	
6	CHEŁMŻA	7 Maja	14	
7	CHEŁMŻA	8 Maja	15	
8	CHEŁMŻA	9 Maja	16	
9	CHEŁMŻA	10 Maja	21	
10	CHEŁMŻA	Bł. Juty	1	
11	CHEŁMŻA	Bł. Juty	3	KAMIENICA
12	CHEŁMŻA	Bł. Juty	7	
13	CHEŁMŻA	Browarna	2	GOSPODARCZY
14	CHEŁMŻA	Browarna	2	BROWAR
15	CHEŁMŻA	Browarna	4	WILLA
16	CHEŁMŻA	Bydgoska	2	DRÓŻNICÓWKA
17	CHEŁMŻA	Bydgoska	3	MAGAZYN
18	CHEŁMŻA	Bydgoska	3	KAMIENICA
19	CHEŁMŻA	Bydgoska	4	WILLA
20	CHEŁMŻA	Bydgoska	4	KOMIN 1
21	CHEŁMŻA	Bydgoska	4	KOMIN 2
22	CHEŁMŻA	Bydgoska	4	PRODUKCYJNY
23	CHEŁMŻA	Bydgoska	5	KINOTEATR
24	CHEŁMŻA	Bydgoska	6-8	MIESZKALNY
25	CHEŁMŻA	Bydgoska	9	MIESZKALNY
26	CHEŁMŻA	Bydgoska	10	MIESZKALNY
27	CHEŁMŻA	Bydgoska	11	PRZEMYSŁOWY
28	CHEŁMŻA	Bydgoska	12	MIESZKALNY

29	CHEŁMŻA	Bydgoska	13	MIESZKALNY
30	CHEŁMŻA	Bydgoska	14	MIESZKALNY
31	CHEŁMŻA	Bydgoska	15A	WILLA
32	CHEŁMŻA	Bydgoska	16	MIESZKALNY
33	CHEŁMŻA	Bydgoska	18	MIESZKALNY
34	CHEŁMŻA	Bydgoska	37	WILLA
35	CHEŁMŻA	Chełmińska	1	
36	CHEŁMŻA	Chełmińska	2	KAMIENICA
37	CHEŁMŻA	Chełmińska	3	KAMIENICA
38	CHEŁMŻA	Chełmińska	4	
39	CHEŁMŻA	Chełmińska	6	
40	CHEŁMŻA	Chełmińska	7	
41	CHEŁMŻA	Chełmińska	8	KAMIENICA
42	CHEŁMŻA	Chełmińska	9	
43	CHEŁMŻA	Chełmińska	10	
44	CHEŁMŻA	Chełmińska	12	
45	CHEŁMŻA	Chełmińska	13	
46	CHEŁMŻA	Chełmińska	14	
47	CHEŁMŻA	Chełmińska	15	
48	CHEŁMŻA	Chełmińska	16	
49	CHEŁMŻA	Chełmińska	17	
50	CHEŁMŻA	Chełmińska	18	
51	CHEŁMŻA	Chełmińska	19	
52	CHEŁMŻA	Chełmińska	20	
53	CHEŁMŻA	Chełmińska	21	
54	CHEŁMŻA	Chełmińska	22	
55	CHEŁMŻA	Chełmińska	23	
56	CHEŁMŻA	Chełmińska	26	
57	CHEŁMŻA	Chełmińska	27	
58	CHEŁMŻA	Chełmińska	28	KAMIENICA
59	CHEŁMŻA	Chełmińska	29	
60	CHEŁMŻA	Chełmińska	31	KAMIENICA
61	CHEŁMŻA	Chełmińska	34	
62	CHEŁMŻA	Chełmińska	dz. nr 17 i 42	OGRODZENIE CMENTARZA
63	CHEŁMŻA	Chełmińskie Przedmieście	1	
64	CHEŁMŻA	Chełmińskie Przedmieście	3	
65	CHEŁMŻA	Chełmińskie Przedmieście	4	
66	CHEŁMŻA	Chełmińskie Przedmieście	10	
67	CHEŁMŻA	Chełmińskie Przedmieście	13	
68	CHEŁMŻA	Chełmińskie Przedmieście	21	
69	CHEŁMŻA	Chełmińskie Przedmieście	23	
70	CHEŁMŻA	Chełmińskie Przedmieście	25	

71	CHEŁMŻA	Chełmińskie Przedmieście	26	
72	CHEŁMŻA	Chełmińskie Przedmieście	32	
73	CHEŁMŻA	Chełmińskie Przedmieście	33	
74	CHEŁMŻA	Chełmińskie Przedmieście	35	
75	CHEŁMŻA	Chełmińskie Przedmieście	43	
76	CHEŁMŻA	Dąbrowskiego	1	WILLA
77	CHEŁMŻA	Dąbrowskiego	2	WILLA
78	CHEŁMŻA	Dąbrowskiego	3	WILLA
	CHEŁMŻA	Dworcowa		ZESPÓŁ STACJI KOLEJOWEJ:
79	CHEŁMŻA	Dworcowa	1	<u>WIEŻA WODNA Z PRZEPOMPOWNIĄ</u>
80	CHEŁMŻA	Dworcowa	3	<u>BUDYNEK ADMINISTRACYJNO-MIESZKALNY</u>
81	CHEŁMŻA	Dworcowa	5	<u>BUDYNEK ADMINISTRACYJNO-MIESZKALNY</u>
82	CHEŁMŻA	Dworcowa	7	<u>BUDYNEK ADMINISTRACYJNO-MIESZKALNY</u>
83	CHEŁMŻA	Dworcowa	9	<u>BUDYNEK GŁÓWNY</u>
84	CHEŁMŻA	Dworcowa	9	<u>BUDYNEK GOSPODARCZY</u>
85	CHEŁMŻA	Dworcowa	9	<u>BUDYNEK GOSPODARCZY Z GARAŻEM</u>
86	CHEŁMŻA	Dworcowa	9	<u>EKSPEDYCJA TOWAROWA</u>
87	CHEŁMŻA	Dworcowa		<u>NASTAWNIA</u>
88	CHEŁMŻA	Dworcowa		<u>TOALETY DWORCOWE</u>
89	CHEŁMŻA	Dworcowa		<u>WIEŻA CIŚNIENÍ</u>
90	CHEŁMŻA	Dworcowa		<u>BUDYNEK DWORCA KOLEJKI KLEINBAHNN</u>
91	CHEŁMŻA	Dworcowa	6	KAMIENICA
92	CHEŁMŻA	Dworcowa	8	KAMIENICA
93	CHEŁMŻA	Dworcowa	10	KAMIENICA
94	CHEŁMŻA	Dworcowa	12	KAMIENICA
95	CHEŁMŻA	Dworcowa	14	KAMIENICA
96	CHEŁMŻA	Dworcowa	16	INSPEKTORAT SZKOLNY
97	CHEŁMŻA	Dworcowa	36	GOSPODARCZY
98	CHEŁMŻA	Głowackiego	1	MIESZKALNY
99	CHEŁMŻA	Głowackiego	2	KAMIENICA
100	CHEŁMŻA	Głowackiego	3	MIESZKALNY
101	CHEŁMŻA	Głowackiego	4	KAMIENICA
102	CHEŁMŻA	Głowackiego	5	MIESZKALNY
103	CHEŁMŻA	Głowackiego	6	KAMIENICA
104	CHEŁMŻA	Głowackiego	8	MIESZKALNY
105	CHEŁMŻA	Głowackiego	10	KAMIENICA
106	CHEŁMŻA	Głowackiego	12	KAMIENICA
107	CHEŁMŻA	Głowackiego	14	KAMIENICA
108	CHEŁMŻA	Górna	9	
109	CHEŁMŻA	Górna	9a	
110	CHEŁMŻA	Hallera	1	KAMIENICA
111	CHEŁMŻA	Hallera	2	RATUSZ
112	CHEŁMŻA	Hallera	2	MAŁY RATUSZ

113	CHEŁMŻA	Hallera	3	KAMIENICA
114	CHEŁMŻA	Hallera	5	KAMIENICA
115	CHEŁMŻA	Hallera	7	DOM GMINY ŻYDOWSKIEJ
116	CHEŁMŻA	Hallera	11	MIESZKALNY
117	CHEŁMŻA	Hallera	13	
118	CHEŁMŻA	Hallera	17	SZKOŁA
119	CHEŁMŻA	Hallera	19	SZKOŁA
120	CHEŁMŻA	Hallera	21	SZKOŁA
121	CHEŁMŻA	Hallera	22	KAMIENICA
122	CHEŁMŻA	Hallera	24	
123	CHEŁMŻA	Hallera	25	
124	CHEŁMŻA	Hallera	27	
125	CHEŁMŻA	Hallera	31	
126	CHEŁMŻA	Hallera	31a	
127	CHEŁMŻA	Hallera	32	
128	CHEŁMŻA	Hallera	34	
129	CHEŁMŻA	Kopernika	1	KAMIENICA
130	CHEŁMŻA	Kopernika	2	KAMIENICA
131	CHEŁMŻA	Kopernika	3	KAMIENICA
132	CHEŁMŻA	Kopernika	4	KAMIENICA
133	CHEŁMŻA	Kopernika	5	KAMIENICA
134	CHEŁMŻA	Kopernika	6	KAMIENICA
135	CHEŁMŻA	Kopernika	7	KAMIENICA
136	CHEŁMŻA	Kopernika	9	KOŚCIÓŁ PW. ŚW. MIKOŁAJA
137	CHEŁMŻA	Kopernika	9	OGRODZENIE KOŚCIOŁA
138	CHEŁMŻA	Kopernika	10	KAMIENICA
139	CHEŁMŻA	Kościuszki	5	KAMIENICA
140	CHEŁMŻA	Kościuszki	6	KAMIENICA
141	CHEŁMŻA	Kościuszki	7	KAMIENICA
142	CHEŁMŻA	Kościuszki	8	KAMIENICA
143	CHEŁMŻA	Kościuszki	8	OFICyna
144	CHEŁMŻA	Kościuszki	9	KAMIENICA
145	CHEŁMŻA	Kościuszki	10	MIESZKALNY
146	CHEŁMŻA	Kościuszki	11	KAMIENICA
147	CHEŁMŻA	Kościuszki	12	MIESZKALNY
148	CHEŁMŻA	Kościuszki	13	KAMIENICA
149	CHEŁMŻA	Kościuszki	14	MIESZKALNY
150	CHEŁMŻA	Kościuszki	15	KAMIENICA
151	CHEŁMŻA	Kościuszki	16	MIESZKALNY
152	CHEŁMŻA	Kościuszki	17	KAMIENICA
153	CHEŁMŻA	Kościuszki	18	MIESZKALNY
154	CHEŁMŻA	Kościuszki	19	KAMIENICA
155	CHEŁMŻA	Kościuszki	21	KAMIENICA

156	CHEŁMŻA	Kościuszki	23	KAMIENICA
157	CHEŁMŻA	Kościuszki	25	KAMIENICA
158	CHEŁMŻA	Kościuszki	57	MIESZKALNY
159	CHEŁMŻA	Ładownia	1	MIESZKALNY
160	CHEŁMŻA	Ładownia	2	MIESZKALNY
161	CHEŁMŻA	Ładownia	3	MIESZKALNY
162	CHEŁMŻA	Ładownia	3	GOSPODARCZY
163	CHEŁMŻA	Ładownia	4	MIESZKALNY
164	CHEŁMŻA	Ładownia	4	GOSPODARCZY
165	CHEŁMŻA	Mickiewicza	1	
166	CHEŁMŻA	Mickiewicza	2	
167	CHEŁMŻA	Mickiewicza	3	
168	CHEŁMŻA	Mickiewicza	5	
169	CHEŁMŻA	Mickiewicza	6	
170	CHEŁMŻA	Mickiewicza	7	
171	CHEŁMŻA	Mickiewicza	9	
172	CHEŁMŻA	Mickiewicza	19	
173	CHEŁMŻA	Mickiewicza	25a	
174	CHEŁMŻA	Mickiewicza	26	
175	CHEŁMŻA	Mickiewicza	dz. nr 54/2 i 54/10	OGRODZENIE CMENTARZA
176	CHEŁMŻA	Owocowa	1	MIESZKALNY
177	CHEŁMŻA	Owocowa	3	MIESZKALNY
178	CHEŁMŻA	Paderewskiego	1	
179	CHEŁMŻA	Paderewskiego	2	
180	CHEŁMŻA	Paderewskiego	3	
181	CHEŁMŻA	Paderewskiego	5	
182	CHEŁMŻA	Paderewskiego	7	
183	CHEŁMŻA	Paderewskiego	8	
184	CHEŁMŻA	Paderewskiego	9	
185	CHEŁMŻA	Paderewskiego	11	
186	CHEŁMŻA	Paderewskiego	12	
187	CHEŁMŻA	Paderewskiego	13	
188	CHEŁMŻA	Paderewskiego	15	
189	CHEŁMŻA	Paderewskiego	16	MIESZKALNY
190	CHEŁMŻA	Paderewskiego	17	
191	CHEŁMŻA	Paderewskiego	18	
192	CHEŁMŻA	Paderewskiego		WIEŻA CIŚNIENI
193	CHEŁMŻA	Paderewskiego	20	
194	CHEŁMŻA	Paderewskiego	21	
195	CHEŁMŻA	Paderewskiego	23	
196	CHEŁMŻA	Paderewskiego	25	
197	CHEŁMŻA	Paderewskiego	26	

198	CHEŁMŻA	Paderewskiego	28	
199	CHEŁMŻA	Polna	2	MIESZKALNY
200	CHEŁMŻA	Polna	4	MIESZKALNY
201	CHEŁMŻA	Polna	4	GOSPODARCZY
202	CHEŁMŻA	Polna	6	MIESZKALNY
203	CHEŁMŻA	Polna	8	MIESZKALNY
204	CHEŁMŻA	Polna	8	GOSPODARCZY
205	CHEŁMŻA	Polna	10	MIESZKALNY
206	CHEŁMŻA	Polna	10	GOSPODARCZY
207	CHEŁMŻA	Polna	12	MIESZKALNY
208	CHEŁMŻA	Polna	12	GOSPODARCZY
209	CHEŁMŻA	Rybaki	1	
210	CHEŁMŻA	Rybaki	11	
211	CHEŁMŻA	Rynek	3	MIESZKALNY
212	CHEŁMŻA	Rynek	4	PLEBANIA EWANGELICKA
213	CHEŁMŻA	Rynek	5	MIESZKALNY
214	CHEŁMŻA	Rynek	6	MIESZKALNY
215	CHEŁMŻA	Rynek	7	MIESZKALNY
216	CHEŁMŻA	Rynek	8	
217	CHEŁMŻA	Rynek	9	
218	CHEŁMŻA	Rynek	10	
219	CHEŁMŻA	Rynek	12	MIESZKALNY
220	CHEŁMŻA	Rynek	13	MIESZKALNY
221	CHEŁMŻA	Rynek	14	MIESZKALNY
222	CHEŁMŻA	Rynek	15	MIESZKALNY
223	CHEŁMŻA	Rynek	16	
224	CHEŁMŻA	Rynek Bednarski	2	
225	CHEŁMŻA	Rynek Bednarski	3	
226	CHEŁMŻA	Rynek Bednarski	5	
227	CHEŁMŻA	Rynek Bednarski	6	
228	CHEŁMŻA	Rynek Bednarski	2	
229	CHEŁMŻA	Rynek Bednarski	3	
230	CHEŁMŻA	Rynek Bednarski	4	
231	CHEŁMŻA	Rynek Bednarski	5	
232	CHEŁMŻA	Rynek Bednarski	6	
233	CHEŁMŻA	Rynek Bednarski	8	
234	CHEŁMŻA	Sądowa	2	SĄD GRODZKI
235	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	2	
236	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	4	
237	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	5	KAMIENICA
238	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	7	KAMIENICA
239	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	8	
240	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	9	KAMIENICA

241	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	10	
242	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	11	KAMIENICA
243	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	12	
244	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	13	KAMIENICA
245	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	14	
246	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	15	KAMIENICA
247	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	16	
248	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	18	
249	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	20	
250	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	21	WILLA
251	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	22	
252	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	23	BUDYNEK MIESZKALNY
253	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	24	
254	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	25	KAMIENICA
255	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	26	
256	CHEŁMŻA	Sienkiewicza	27	KAMIENICA
257	CHEŁMŻA	Sikorskiego/ Dąbrowskiego		KAPLICZKA- KRZYŻ
258	CHEŁMŻA	Sikorskiego	1	MIESZKALNY
259	CHEŁMŻA	Sikorskiego	2	MIESZKALNY
260	CHEŁMŻA	Sikorskiego	3	KAMIENICA
261	CHEŁMŻA	Sikorskiego	4	KAMIENICA
262	CHEŁMŻA	Sikorskiego	5	MIESZKALNY
263	CHEŁMŻA	Sikorskiego	6	KAMIENICA
264	CHEŁMŻA	Sikorskiego	7	KAMIENICA
265	CHEŁMŻA	Sikorskiego	7	OFICYNA
266	CHEŁMŻA	Sikorskiego	8	KAMIENICA
267	CHEŁMŻA	Sikorskiego	9	KAMIENICA
268	CHEŁMŻA	Sikorskiego	9	OFICYNA
269	CHEŁMŻA	Sikorskiego	10	MIESZKALNY
270	CHEŁMŻA	Sikorskiego	11	KAMIENICA
271	CHEŁMŻA	Sikorskiego	12	KAMIENICA
272	CHEŁMŻA	Sikorskiego	14A	KAMIENICA
273	CHEŁMŻA	Sikorskiego	14B	KAMIENICA
274	CHEŁMŻA	Sikorskiego	15	MIESZKALNY
275	CHEŁMŻA	Sikorskiego	16	
276	CHEŁMŻA	Sikorskiego	16A	
277	CHEŁMŻA	Sikorskiego	17	MIESZKALNY
278	CHEŁMŻA	Sikorskiego	18	
279	CHEŁMŻA	Sikorskiego	20	MIESZKALNY
280	CHEŁMŻA	Sikorskiego	21	MIESZKALNY
281	CHEŁMŻA	Sikorskiego	22	
282	CHEŁMŻA	Sikorskiego	24	
283	CHEŁMŻA	Sikorskiego	25	KAMIENICA

284	CHEŁMŻA	Sikorskiego	27	MIESZKALNY
285	CHEŁMŻA	Sikorskiego	28	KAMIENICA Z OFICYNĄ
286	CHEŁMŻA	Sikorskiego	29	KAMIENICA
287	CHEŁMŻA	Sikorskiego	31	KAMIENICA
288	CHEŁMŻA	Sikorskiego	33	KAMIENICA
289	CHEŁMŻA	Sikorskiego	35	KAMIENICA
290	CHEŁMŻA	Sikorskiego	36	WILLA
291	CHEŁMŻA	Sikorskiego	37	POCZTA
292	CHEŁMŻA	Sikorskiego	38	KAMIENICA
293	CHEŁMŻA	Sikorskiego	39	KAMIENICA
294	CHEŁMŻA	Sikorskiego	40	BANK POLSKI
295	CHEŁMŻA	Sikorskiego	41	KAMIENICA
296	CHEŁMŻA	Sikorskiego	42	KAMIENICA
297	CHEŁMŻA	Sikorskiego	44	KAMIENICA
298	CHEŁMŻA	Sikorskiego	45	WILLA
299	CHEŁMŻA	Sikorskiego	46	KAMIENICA
300	CHEŁMŻA	Sikorskiego	47	ZAJAZD
301	CHEŁMŻA	Sikorskiego	47	ZAJAZD
302	CHEŁMŻA	Sikorskiego	48	KAMIENICA
303	CHEŁMŻA	Sikorskiego	50	KAMIENICA
304	CHEŁMŻA	Sikorskiego	113	MIESZKALNY
305	CHEŁMŻA	Skargi	1	SZKOŁA
306	CHEŁMŻA	Skargi	3	
307	CHEŁMŻA	Skargi	5	
308	CHEŁMŻA	Skargi	7	
309	CHEŁMŻA	Skargi	9	
310	CHEŁMŻA	Skargi	11	KAMIENICA
311	CHEŁMŻA	Skargi	14	
312	CHEŁMŻA	Skargi	26	SZKOŁA
313	CHEŁMŻA	Strzelecka	1	KAMIENICA
314	CHEŁMŻA	Strzelecka	2	KAMIENICA
315	CHEŁMŻA	Strzelecka	3	KAMIENICA
316	CHEŁMŻA	Strzelecka	4	KAMIENICA
317	CHEŁMŻA	Strzelecka	5	KAMIENICA
318	CHEŁMŻA	Strzelecka	7	KAMIENICA
319	CHEŁMŻA	Strzelecka	8	KAMIENICA
320	CHEŁMŻA	Strzelecka	9	KAMIENICA
321	CHEŁMŻA	Strzelecka	10	KAMIENICA
322	CHEŁMŻA	Szewska	1	
323	CHEŁMŻA	Szewska	2	
324	CHEŁMŻA	Szewska	3	
325	CHEŁMŻA	Szewska	5	
326	CHEŁMŻA	Szewska	8	

327	CHEŁMŻA	Szewska	11	MIESZKALNY
328	CHEŁMŻA	Szewska	11a	
329	CHEŁMŻA	Szewska	12	
330	CHEŁMŻA	Szewska	13	
331	CHEŁMŻA	Szewska	14	
332	CHEŁMŻA	Szewska	15	
333	CHEŁMŻA	Szewska	16-18	
334	CHEŁMŻA	Szewska	17	
335	CHEŁMŻA	Szewska	17a	
336	CHEŁMŻA	Szewska	21	
337	CHEŁMŻA	Szewska	23	
338	CHEŁMŻA	Szewska	25	
339	CHEŁMŻA	Szewska	26	
340	CHEŁMŻA	Szewska	32	
341	CHEŁMŻA	Szewska	33	
342	CHEŁMŻA	Szewska	39	
343	CHEŁMŻA	Szewska	41	
344	CHEŁMŻA	Szewska	45	
345	CHEŁMŻA	Szewska	47	
346	CHEŁMŻA	Szewska	49	
347	CHEŁMŻA	Św. Jana	1	
348	CHEŁMŻA	Św. Jana	2	
349	CHEŁMŻA	Św. Jana	3	
350	CHEŁMŻA	Św. Jana	5	
351	CHEŁMŻA	Św. Jana	6	
352	CHEŁMŻA	Św. Jana	10	
353	CHEŁMŻA	Św. Jana	11	
354	CHEŁMŻA	Św. Jana	22	
355	CHEŁMŻA	Toruńska	1	GAZOWNI MIEJSKA
356	CHEŁMŻA	Toruńska	2	WILLA
357	CHEŁMŻA	Toruńska	5	WILLA
358	CHEŁMŻA	Toruńska	6	BUDYNEK GOSPODARCZY
359	CHEŁMŻA	Toruńska	7	WILLA
360	CHEŁMŻA	Toruńska	7B	WIEŻA W TARTAKU PAROWYM
361	CHEŁMŻA	Toruńska	9	KAMIENICA
362	CHEŁMŻA	Toruńska	10	DRÓŻNICÓWKA
363	CHEŁMŻA	Toruńska	12	BUDYNEK MIESZKALNY
364	CHEŁMŻA	Trakt	1	
365	CHEŁMŻA	Trakt	5	
366	CHEŁMŻA	Tumska	1	
367	CHEŁMŻA	Tumska	2	
368	CHEŁMŻA	Tumska	3	MIESZKALNY
369	CHEŁMŻA	Tumska	4	MIESZKALNY

370	CHEŁMŻA	Tumska	5	
371	CHEŁMŻA	Tumska	6	
372	CHEŁMŻA	Tumska	10	
373	CHEŁMŻA	Tumska	12	
374	CHEŁMŻA	Tumska	14	KOŚCIÓŁ POKATEDRALNY PW. ŚW. TRÓJCY
375	CHEŁMŻA	Tumska	14	PLEBANIA
376	CHEŁMŻA	Tumska	16	
377	CHEŁMŻA	Tumska	18	
378	CHEŁMŻA	Tumska	20	DOM STARCÓW DOMU KOŚCIELNEGO
379	CHEŁMŻA	Tumska		KOSTNICA PRZY KATEDRZE
380	CHEŁMŻA	Tumska	24	
381	CHEŁMŻA	Wodna	1	KAMIENICA
382	CHEŁMŻA	Wodna	1A	MAGAZYN
383	CHEŁMŻA	Wodna	1A	MAGAZYN
384	CHEŁMŻA	Wodna	3	BUDYNEK MIESZKALNY
385	CHEŁMŻA	Wyszyńskiego	1	KAMIENICA
386	CHEŁMŻA	Wyszyńskiego	13	BUDYNEK MIESZKALNY
387	CHEŁMŻA	Wyszyńskiego	42	BUDYNEK MIESZKALNY
388	CHEŁMŻA	Wyszyńskiego	44	BUDYNEK MIESZKALNY
389	CHEŁMŻA	Chełmińska		CMENTARZ TZW. STARY
390	CHEŁMŻA	Chełmińska		MAUZOLEUM ZAWISZÓW CZARNYCH
391	CHEŁMŻA	Chełmińska		MAUZOLEUM KALKSTEINÓW
392	CHEŁMŻA	Chełmińska	30	CMENTARZ PARAFIALNY NOWY
393	CHEŁMŻA	Hallera	9	CMENTARZ EWANGELICKI
394	CHEŁMŻA	Hallera/ Mickiewicza	9	CMENTARZ WOJENNY
395	CHEŁMŻA	Górna		CMENTAŻ ŻYDOWSKI

* Obiekty oznaczone na kolor czerwony są wpisane do rejestru zabytków.

5.5. Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic miasta Chełmży. Środowisko kulturowe miasta zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki kamienia do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Na terenie miasta Chełmża, znajduje się 24 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. Wykaz stanowisk przedstawia tabela poniżej (Tabela nr 4).

Tabela nr 4. Stanowiska archeologiczne na terenie miasta Chełmża

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR OBSZARU AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI/ NA OBSZARZE	FUNKCJA STANOWISKA	KULTURA	CHRONOLOGIA STANOWISKA
1	CHEŁMŻA	36-43	4/4	osada		późne średniowiecze
2	CHEŁMŻA	36-43	5/5	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
3	CHEŁMŻA	36-43	6/6	śląd osadnictwa		pradzieje
4	CHEŁMŻA	36-43	7/7	śląd osadnictwa		epoka kamienia
				osada	łużycka ?	
				osada		wczesne średniowiecze
				osada		późne średniowiecze
5	CHEŁMŻA	36-43	8/10	śląd osadnictwa	kultura pucharów lejkowatych	neolit
				śląd osadnictwa		późne średniowiecze
6	CHEŁMŻA	36-43	9/11	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze ?
				śląd osadnictwa	kultura pucharów lejkowatych	neolit
7	CHEŁMŻA	36-43	10/12	śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa		czasy nowożytny
8	CHEŁMŻA	36-43	11/13	osada		wczesne średniowiecze XV?
9	CHEŁMŻA	36-43	12/14	osada		wczesne średniowiecze
10	CHEŁMŻA	36-43	13/16	śląd osadnictwa	łużycka	
				osada		późne średniowiecze
11	CHEŁMŻA	36-43	14/21	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
12	CHEŁMŻA	36-43	15/22	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze
				osada		późne średniowiecze
13	CHEŁMŻA	36-43	17/43	osada		późne średniowiecze
14	CHEŁMŻA	36-43	18/44	śląd osadnictwa	kultura ceramiki wstęgowej	neolit
15	CHEŁMŻA	36-43	20/56	grodzisko		wczesne średniowiecze X-XIII w.
16	CHEŁMŻA	36-43	-/69	znalezisko luźne	kultura tardenuaska	
			-/69	znalezisko luźne	kultura ceramiki wstęgowej rytej	neolit
			-/70	?	łużycka	I okres epoki brązu
			-/71	znalezisko luźne	łużycka	I okres epoki brązu
			-/72	znalezisko luźne		III okres epoki brązu
			-/73	znalezisko luźne		neolit
			-/74	znalezisko luźne	kultura pucharów lejkowatych	neolit
			-/75	osada	kultura amfor kulistych	
			-/76	osada	kultura pucharów lejkowatych	neolit
			-/77	znalezisko luźne	kultura pucharów lejkowatych	neolit
			-/78	znalezisko luźne	kultura amfor kulistych ?	neolit
-/79	cmentarzysko		okres lateński			
17	CHEŁMŻA	36-44	3/19	osada		późne średniowiecze
18	CHEŁMŻA	36-44	24/20	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	kultura pucharów lejkowatych	neolit

19	CHEŁMŻA	36-44	25/21	śląd osadnictwa		czasy nowożytne
20	CHEŁMŻA	36-44	26/25	osada		późne średniowiecze
				osada		czasy nowożytne
21	CHEŁMŻA	36-44	27/26	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		czasy nowożytne
22	CHEŁMŻA	36-44	30/34	śląd osadnictwa		pradzieje
				osada		czasy nowożytne
23	CHEŁMŻA	36-44	31/35	osada		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		czasy nowożytne
24	CHEŁMŻA	36-44	1/63	śląd osadnictwa		epoka kamienia

* Obiekty oznaczone na kolor czerwony są wpisane do rejestru zabytków.

5.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta

Synteza elementów przyrody i widocznych efektów działalności człowieka jest architekturą krajobrazu, czyli formą, która obok treści składa się na krajobraz kulturowy. Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób by tworząc nowe wartości unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką. Przykładem takiego krajobrazu są między innymi obiekty wpisane do rejestru zabytków znajdujące się na terenie miasta Chełmża.

Do najbardziej wartościowych obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie miasta Chełmża należą:

- **Kościół pokatedralny pw. św. Trójcy, ul. Tumaska 14**

Datowanie: lata 1251- 1359

Kościół wznoszony etapami od 1251 r. do 2 ćw. XIV w. W czasie budowy katedra była dwukrotnie niszczone najazdami Prusów: w 1267 r. i w 1286 r. W 1422 r., w wyniku najazdów litewsko- tatarskich, nastąpił pożar kościoła (założono wtedy nowe sklepienia). Do ważniejszych późniejszych prac budowlanych należy podwyższenie i zwieńczenie w 1692 r. barokowym hełmem płn. wieży fasady. Kościół poniósł duże straty w XIX w. i XX w.- rozebrano przylegający do kościoła krużganek i zabudowania kapituły w 2 poł. XIX w. W 1906 r. pierwotny gotycki portal zach. zastąpiony neogotycką kruchtą. W 1950 r. wybuchł pożar, który zniszczył dachy, część sklepień nawy głównej, hełm wieży oraz belkę tęczową. Odbudowa w latach 1968- 1971. Od 1982 r. bazylika mniejsza, od 1994 r. konkatedra diecezji toruńskiej.

Kościół usytuowany na skarpie nad brzegiem jeziora. Kościół gotycki, orientowany, trójnawowy, o korpusie halowym, z transeptem, zbudowany w całości z cegły.

W rzucie poziomym składa się z prostokątnie zamkniętego prezbiterium z dobudowaną od pld. barokową zakrystią, nieznacznie wyodrębnionego transeptu wraz z przylegającymi do jego ramion dwiema wieżyczkami oraz trójnawowego korpusu zamkniętego od strony zach. dwuwieżową fasadą. Nad całą bryłą dominuje ptn. wieża o wysokości 28,5 m. Na głównej wieży barokowe zwieńczenie w formie trzech osadzonych na słupach hełmów. Wnętrze kościoła przykrywają gwiaździste sklepienia wsparte w prezbiterium i w przęsłach pod chórami na obwodowych ścianach, a w korpusie nawowym na wolno stojących filarach międzynawowych i bocznych ścianach. Najstarsze pośród istniejących są gwiaździste sklepienia dwuprzęsłowego prezbiterium. Obie gwiazdy tego sklepienia są połączone wspólnym żebrzem przewodnim i ponadto wzbogacone dodatkowymi żebrami tzw. wpisanymi.

Wyposażenie kościoła:

- fragment płyty nagrobnej wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego Siegfrieda von Feuchtwangena, zmarłego w 1311 r., grupa Ukrzyżowania z XV w.;
- dzieło warsztatu toruńskiego lub gdańskiego, rzeźby z dawnego łuku tęczowego: krucyfiks, Matka Boża Bolesna, św. Jan Ewangelista i św. Maria Magdalena (z pocz. XVI w.);
- stalle fundowane w 1519 r. przez biskupa Jana Konopackiego, przekształcone w początku XVII w., z fragmentami późnogotyckimi;
- marmurowo- alabastrowy nagrobek biskupa Piotra Kostki (zm. 1595 r.) z arkadową wnęką mieszczącą postać zmarłego- prawdopodobnie dzieło warsztatu krakowskiego, usytuowane w ptn. ścianie prezbiterium;
- ambona z 1604 r., fundacji biskupa Wawrzyńca Gembickiego, przekształcona w 1676 r.;
- ołtarz główny z ok. 1650 r., zrealizowany przez warsztat miejscowy według projektu G. B. Ghisleniego, fundacji biskupa Andrzeja Leszczyńskiego;
- obraz Zdjęcie z Krzyża według Rubensa, ok. poł. XVII w.;
- epitafium biskupa chełmińskiego Adama Kosa, zm. 1661 r., z popiersiem zmarłego atrybuowanym G. Rossiemu;
- obraz Pokłon Trzech Króli Luki Giordano z przełomu XVII i XVIII w.;
- ołtarz Św. Krzyża, według projektu G. B. Cocchiego, ze zwieńczeniem w postaci korony, z poł. XVIII w.;
- ołtarz z obrazem przedstawiającym bł. Jutę, przypisywanym T. Kuntze (poł. XVIII w.);
- schody do ołtarza w kaplicy błogosławionej Juty w pld. ramieniu transeptu zostały wykonane z pociętych fragmentów płyty nagrobnej wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego, Zygryda von Feuchtwangena.

● **Kościół pw. św. Mikołaja, ul. Kopernika 9**

Datowanie: poł. XII w.

Kościół pw. św. Mikołaja jest najstarszym sakralnym budynkiem w Chełmży, powiązany z chrześcijaństwem. Pierwotny drewniany kościół mógł istnieć już w X w. Aż do XIX w. pełnił funkcję kościoła parafialnego. Istniał przed powstaniem diecezji chełmińskiej, gdyż w akcie erekcyjnym katedry został wraz z uposażeniem podporządkowany kapitule- w 1248 r. Przebudowa z konstrukcji drewnianej polegała prawdopodobnie na pobudowaniu

w pierwszej kolejności prezbiterium, które przylegało do drewnianego korpusu. Z analizy dokumentów wynika, że budowę z cegły ukończono w 1150 r. Kościół wielokrotnie przebudowywano i odbudowywano.

Kościół usytuowany jest w płd.- zach. części założenia urbanistycznego średniowiecznej Chełmży. Dojście ulicami: Sądową, Kopernika lub Strzelecką. Kościół orientowany, trójnawowy, z prostokątnym prezbiterium zwróconym ku wsch. Wybudowany z cegły i kamieni polnych w dolnych częściach ścian. Prezbiterium jest przekryte sklepieniem krzyżowo-żebrowym z pocz. XIV w., natomiast nawy nakryte są drewnianymi stropami belkowymi. Od zach. wieża, wtopiona w dolną część w korpusie, kryta dachem czterospadowym z osadzoną na szczycie latarnią, zwieńczoną iglicą. W latach 1848- 1858 wieżę podwyższono o jedną kondygnację, rozbierając wcześniejszy smukły hełm. W 1858 r. przystąpiono do gruntownej przebudowy i rozbudowy na potrzeby gminy ewangelickiej. Wnętrze otynkowano, do korpusu dobudowano transept, wsch. szczyt prezbiterium wymurowano na nowo. W 1897 r. teren kościoła otoczono mурowanym ogrodzeniem, w tym samym roku sporządzono projekt kruchty zachodniej, który zrealizowano dopiero w 1906 r.

Wnętrze kościoła ma układ pseudobazyliki. Kościół posiadał o dwie kaplice: św. Wawrzyńca, która służyła podczas pogrzebów biskupów lub kanoników, druga- pw. św. Barbary. Wnętrze zdobiło siedem ołtarzy bocznych oraz ołtarz główny. Główny ołtarz przedstawiał Matkę Bożą w otoczeniu św. Barbary i św. Katarzyny, w środku wielki obraz hołdu Trzech Króli. Mniejszy ołtarz św. Jana Nepomucena ufundowało bractwo piwowarów, ołtarz św. Barbary bractwo rybaków, ołtarz Matki Bożej Bolesnej bractwo szewskie, ołtarz św. Huberta bractwo robotników, ołtarz św. Walentego bractwo kuśnierzy, ołtarz Matki Bożej Różańcowej bractwo tejże nazwy, ołtarz św. Franciszka Ksawerego bractwo krawieckie, ołtarz św. Rocha bractwo tkackie. Pieczę i starania nad ołtarzem miały poszczególne bractwa.

Obecne wyposażenie kościoła: cztery ołtarze z XVIII w., przy filarach międzynawowych: ołtarz św. Stanisława Kostki i św. Antoniego, z postacią św. męczennicy w zwieńczeniu, drugi ze św. Rochem w części nastawy, trzeci z obrazem św. Trójcy w typie Tronu Łaski i czwarty, ostatni, ze św. Barbarą, której wizerunek zdobi trybowana, rokokowa sukienka, instrument organowy, zbudowany na zlecenie protestantów przez Orgelbauanstalt A. Terletzki- Ed. Wittek z Elbląga w 1905 r.

- **Chełmżyński cmentarz katolicki, ul. Chełmińska**

Cmentarz, tzw. „stary” cmentarz, powstał w 1 poł. XIX w. w miejscu dawnego średniowiecznego kościoła św. Jerzego ze szpitalem (przytułkiem) dla trędowatych, który rozebrano w 1827 r. Powiększony w XX w. Najstarsze nagrobki pochodzą z 2 poł. XIX w. Brama od ul. Chełmińskiej. Na cmentarzu znajduje się zbiorowa mogiła i pomnik 20 osób rozstrzelanych w 1939 r.

- **Kaplica rodziny Zawiszów Czarnych, , ul. Chełmińska**

Datowanie: 1879 r.

Neobarokowe mauzoleum znajduje się na terenie tzw. „starego” cmentarza, na prawo od wejścia głównego. W ołowianych trumnach spoczywają tutaj potomkowie

rodziny Sczanieckich z Nawry oraz Zawiszów Czarnych z Warszewic, między innymi Alfred Zawisza Czarny, powstaniec listopadowy, który po śmierci 13 maja 1878 r. został tutaj pochowany.

Kaplica na planie prostokąta, z niewielkim aneksem od strony wschodniej. Elewacje o wydatnym profilowanym cokole, są pokryte boniowaniem w tynku do ok. 2/3 wysokości. Powyżej partii boniowanej, w narożach, fragmenty korynckich pilastrów wspierają uproszczone belkowanie. Wsch. ściana grobowca, zwrócona w stronę ogrodzenia cmentarza i widoczna z ulicy, pełni rolę fasady. Znajduje się w niej wejście o łuku dwuramiennym. Wnętrze doświetlają niewielkie pojedyncze okna w elewacjach bocznych. Fasada zakończona jest trójkątnym szczytem z krzyżem. Na niej umieszczono dwa herby- Przerowa Zawiszów Czarnych oraz drugi, nierozpoznany, w labrach i koroną w klejnocie. Elewacje wieńczy nadwieszony gzyms, nad szczytem wyłamujący się trójkątnie ku górze, po bokach pełniący formę attyki. Na bocznych odcinkach gzymsu widnieją medaliony z głowami lwów. Elewację frontową oraz tylną opatrzono napisami. Od strony wsch. umieszczono: „AD GLORIAM DEI/ SIBI SUIS, QUE IN REQUEIM”, od zach.: „GRÓB RODZINY/ CZARNYCH ZAWISZÓW” oraz datę 1879. Elewacja od strony cmentarza jest częściowo przesłonięta niższym aneksem z drzwiami.

- **Kaplica Kalksteinów, ul. Chełmińska**

Datowanie: lata 1858- 1862

Oktagonalna (ośmiokątna) neoklasycystyczna kaplica się na terenie tzw. „starego” cmentarza, według projektu poznańskiego architekta- Stanisława Hebanowskiego. Mauzoleum to wzorujące się w stylistyce na francuskiej architekturze Henryka IV i Ludwika XIII łączyć trzeba z przebudową pałacu w Pluskowęsach. Na ścianach znajdują się tablice memoriałowe poświęcone między innymi ks. Wincentemu Frelichowskiemu, bohaterskiemu kapłanowi- męczennikowi oraz Józefowi Gierszewskiemu- komendantowi Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf”.

- **Wieża ciśnień, ul. Paderewskiego**

Datowanie: ok. 1900- 1901 r.

Historia wieży ciśnień sięga pocz. XX wieku. Równocześnie z 1900 r. rozpoczyna się także historia chełmińskich wodociągów, choć już w średniowieczu, dokładniej w 1255 r. mistrz Poppo von Osterna zatwierdził budowę drewnianego wodociągu. Sto lat temu wodę czerpano bezpośrednio z jeziora z wybudowanych specjalnie do tego celu pomostów. Ówczesne władze miały w planach podniesienie warunków życia i higieny mieszkańców Chełmży poprzez budowę kanalizacji. Zamiary te przyspieszyła epidemia tyfusu z 1899 r., co przyczyniło się do podjęcia decyzji o budowie wieży i już rok później najpierw wywiercono nowe studnie czerpalne. Krótco po tym rozpoczęto budowę wieży ciśnień istniejącej po dziś dzień przy ul. Paderewskiego. Pompy, które zamontowano w studniach sprowadzono prosto z Bremy.

Budynek neogotycki, na rzucie kwadratu, o masywnych narożnikach opiętych szkarpami. Wejście w elewacji zach., w płd. osi, do jednoprzestrzennego przyziemia

(pierwotnie) obecnie niskie ścianki, wydzielające pomieszczenia biurowe i gospodarcze. Schody na wyższe kondygnacje łamane, przylegają do ścian półd. i wsch. Budynek niepodpiwniczony, 5 poziomowy, wewnątrz wybudowany na ostatniej kondygnacji zbiornik mieszczący 350 metrów sześciennych wody. Fundamentów nie rozpoznano, ściany z cegły ceramicznej, palonej na zaprawie wapienno- cementowej. Strop z pustaków ceramicznych między dźwigniami. Więźba dachowa drewniana, krokwiowa, dachówki ceramiczne.

Obecnie ze względu na ponad wiekową konstrukcję chełmżyńskie wodociągi znacznie ograniczyły eksploatację zabytkowego budynku.

- **Ratusz, ul. Hallera 2**

Datowanie: lata 1897- 1900

Do dzisiaj nie wiadomo, gdzie był pierwotnie usytuowany ratusz w Chełmży. W 1857 r. miasto zakupiło działkę z kamienicą przy obecnej ul. Hallera 2, na rogu z Rynkiem Bednarskim, która przez jakiś czas służyła jako siedziba władz miejskich. W 1897 r. kamienicę wyburzono i do 1900 r. na jej miejscu został wybudowany obecny neogotycki ratusz według projektu Reinharda Uebricka z Torunia. Nad wejściem do sali posiedzeń umieszczono napis gloryfikujący oszczędne i mądre rządy rajców. Ogrzewanie parowe wykonano w 1899 r., w tym samym roku zamontowano zegar ratuszowy. W 1900 r. wnętrza ratuszowe oświetlono neogotyckimi żyrandolami i lichtarzami. W 1914 r. powstały plany rozbudowy ratusza, które nie zostały zrealizowane z powodu wybuchu I Wojny Światowej.

Ratusz ulokowany jest przy ul. Hallera, w pobliżu Rynku, na rogu z ul. Rynek Bednarski. Obecny ratusz jest budynkiem neogotyckim, na planie prostokąta, murowany z cegły. W narożu półd.- wsch. znajduje się kwadratowa wieża, której ostatnie kondygnacje są nadwieszane. W fasadzie od strony ul. Hallera umieszczono dwa trójkątne szczyty, podobne szczyty wieńczą elewacje boczne.

- **Zespół dworca PKP**

Datowanie: 1899 r.

Projekt budynku dworca powstał w 1897 r. w Bydgoszczy. Budowa została rozpoczęta w 1899 r. W 1899 r. wybudowano ponadto budynek wartowni kolejowej, przy przejeździe kolejowym, również w neogotyku. Na pocz. XX w. wzrosła ilość przewozów, rozbudowano węzeł kolejowy i pobudowano dodatkowe budynki pomocnicze, w 1902 r. rozbudowano też lokomotywnię, którą zaprojektował Max Welde. W samym budynku dworca był prowadzony wyszynk. Na jego prowadzenie koncesję posiadał Maksymilian Grzywacz.

Zespół dworca kolejowego obejmuje budynek dworca, trzy perony, pięć torów, dwie wiaty peronowe, wieżę ciśnień i dwie nastawnie. Zabudowa zespołu typowa jest dla budownictwa kolejowego tego okresu-z czerwonej cegły, z elementami dekoracyjnymi w postaci gzymsów, fryzów kostkowych, portali w formie płytkich ryzalitów, czy układów okrągłolucznie zamkniętych okien.

Budynek dworca składa się z czterech zróżnicowanych w proporcjach i kształtach członów, nakrytych dachami dwuspadowymi i namiotowymi oraz płasko nakrytej

przybudówki o ścianach w konstrukcji ryglowej- od pld. Ściany murowane z cegły, detal (gzymsy, fryzy)- ceglany, wyodrębniona uskokiem partia cokołowa ceglana. Otwory zamknięte łukiem odcinkowym, okna w dolnych kondygnacjach znacznie wyższe. Dominantą wysokościową jest trójkondygnacyjny człon wejścia, prostopadły do brył budynków przyległych. W przyziemiu jego elewacji tylnej- drzwi wraz z parą flankujących je okien ujęte ryzalitem portalu; w elewacji od strony ulicy- prostokątny ganek dźwigający balkon. Na osi górnych kondygnacji- dwukondygnacyjna blenda, w dolnej partii wypełniona przeszklonym triforium, w górnej- tynkowane tondo.

Budynek ptn.- dwukondygnacyjny, prostokątny, dłuższe elewacje siedmioosiowe. Człon środkowy- parterowy, trójosiowy. Człon południowy trójosiowy, dwukondygnacyjny; ściany rozczłonkowane dwukondygnacyjnymi blendami, wypełnionymi w przyziemiu wysokimi oknami (lub tynkowanymi blendami), na piętrze- niskimi biforiami. Okna wielopodziałowe, gzyms okapowy wyładowany.

- **Zespół szkół przy ul. Hallera**

W 1908 r. architekt Feliks Voss z Torunia wykreślił plany nowego budynku szkoły gimnazjalnej i sali gimnastycznej. Już dwa lata później, czyli 25 maja 1910 r., dokonano otwarcia gmachu znajdującego się przy dzisiejszej ulicy Hallera 23. Głośna stała się uroczystość ze względu na wystąpienie doktora Pilatowskiego, który na stwierdzenie przewodniczącego Miejskiej Rady, hakatysty, adwokata Petersa, iż ziemia chełmińska jest rdzennie niemiecką, rzucił mu krzesłem w głowę mówiąc, że polska ziemia, to ta, na której stoi. W 1908r. architekt Feliks Voss z Torunia wykreślił plany nowego budynku szkoły gimnazjalnej i sali gimnastycznej. Już dwa lata później, czyli 25 maja 1910 r., dokonano otwarcia gmachu znajdującego się przy dzisiejszej ul. Hallera 23. Głośna stała się uroczystość ze względu na wystąpienie doktora Pilatowskiego, który na stwierdzenie przewodniczącego Miejskiej Rady, hakatysty, adwokata Petersa, iż ziemia chełmińska jest rdzennie niemiecką, rzucił mu krzesłem w głowę mówiąc, że polska ziemia, to ta, na której stoi.

Zespół budynków usytuowany na trapezowatej działce u zbiegu ulic Hallera i Piotra Skargi. Teren ogrodzony, granicznie obsadzony drzewami. Budynki zgrupowane w części pld.- wsch., na pozostałym terenie- boisko sportowe.

Budynki tworzą znacznie rozczłonkowany zespół złożony z trójskrzydłowego, trójkondygnacyjnego korpusu zestawionego z trójkondygnacyjnym aneksem, budynkiem dwukondygnacyjnym, prostokątnym aneksem dźwigającym taras oraz parterową salą gimnastyczną połączoną z korpusem zadaszonym przejściem. Dachy zróżnicowane, namiotowe, naczółkowe i dwuspadowe, w dolnych połaciach rozczłonkowane oknami powiekowymi i zdwojonymi lukarnami pod daszkami pulpityowymi. W fasadzie sześćoosiowy płytki ryzalit, zwieńczony trójkondygnacyjnym szczytem o konturze falistym, z tarczą herbową na osi, wypracowaną w tynku. Ściany murowane, gładko tynkowane, gzyms wieńczący wyładowany, wielokrotnie profilowany, otwory okienne prostokątne, zróżnicowane w proporcjach.

- **Stare kamienice w Chełmży**

Stanowią stare, prywatne budownictwo w Chełmży. Najbardziej okazałe kamieniczki są znajdujące się w centrum miasta, na rynku. Pierwotnie małe domki, parterowe i jednopiętrowe. Potem łączono działki i w miejsce dwóch lub trzech małych domków powstawał jeden większy dom, najczęściej dwupiętrowy.

- **Kamienica, ul. Chełmińska 1**

Datowanie: 1901 r. (data na fasadzie).

Czterokondygnacyjna kamienica narożna z jednoosiowym narożem frontowym. Ściany murowane z cegły, w przyziemiu przeprute prostokątnymi witrynami sklepowymi, tynkowane, boniowane. Górne kondygnacje rozczłonkowane gęsto rozmieszczonymi prostokątnymi oknami w profilowanych opaskach z górnymi uszakami. Między oknami tynkowane, boniowane w tynku lizeny. Okna drugiej kondygnacji, poprzedzone szerokim pasem podokiennym z poziomą dekoracją płycinową, zwieńczone okrągłymi i trójkątnymi frontonami. Nad oknami trzeciej kondygnacji- proste gzymsy nadokienne. Kondygnacje rozdzielone wyładowanymi gzymsami kordonowymi, gzyms okapowy wyładowany, profilowany. W partii dachu, na osiach i w narożach elewacji- zróżnicowane w kształtach frontony. Lico ścian ceglane, detal architektoniczny- tynkowany i wypracowany w tynku.

- **Kamienica, ul. Chełmińska 2**

Datowanie: lata 1895- 1986

Budynek na planie prostokąta, dwuipółtraktowy, z przejazdem w części zach., Budynek częściowo podpiwniczony, 2 kondygnacyjny, z poddaszem krytym dachem dwuspadowym. Fundamenty ceglane i z kamienia polnego na zaprawie wapiennej. Ściany z cegły palonej, pełna zaprawa wapienno- cementowa, otynkowane na zewnątrz, wewnątrz z analogicznej cegły, tynkowanie malowane. Więźba dachowa drewniana, krokwiowo- płatwiowa.

- **Kamienica, ul. Chełmińska 8**

Datowanie: 1901 r.

Budynek na planie wydłużonego prostokąta, półtoratraktowy, wejście główne na 4 osi, od płn., w elewacji bocznej. Na 1 i ostatniej osi, od płn., drzwi wejściowe. Budynek podpiwniczone, dwukondygnacyjny, przykryty dachem pulpitowym o małym nachyleniu połaci. Elewacja frontowa, płn., o nieregularnej ilości osi. 1 kondygnacja 3 osiowa, boniowana, na niskim cokole, zwieńczona profilowanym gzymsem. 2 i 3 kondygnacja 2 osiowa. 2 kondygnacja ujęta w narożach boniami. Okna otoczone profilowanymi opaskami, na profilowanych parapetach, flankowane, żłobkowatymi lizenami przez całą wysokość kondygnacji. Każda lizena ozdobiona dwoma kaboszonami, na prostym cokole. Między otworami okiennymi płycina, zwieńczona łukiem pełnym, ujęta profilowaną opaską. Fundamenty ceglane, ściany wewnętrzne i zewnętrzne ceglane, tynkowane, na zaprawie wapienno- cementowej. Więźba dachowa drewniana.

- **Kamienica, ul. Chełmińska 27**

Datowanie: 1898 r.

Wolnostojąca, dwukondygnacyjna kamienica narożna, z niskimi mezzanino w zwieńczeniu, z jednoosiowym narożem frontowym, nakryta płytkim, wielospadowym dachem. Elewacje frontowe: trójosiowa i sześciosiowa. W skrajnej osi krótszej elewacji- dodatkowa kondygnacja facjaty, zamknięta trójkątnym szczytem. W zwieńczeniu naroża budynku i w zwieńczeniu czwartej osi elewacji dłuższej- trójkątne szczyty. Ściany przeparte prostokątnymi, dwudzielnymi i trójdzelnymi oknami, ujęte wyrazistymi gzymsami. Cokół budynku wyodrębniony gzymsem, gładko tynkowany. Ściany parteru poziomo boniowane w tynku; w narożach- bonie z tynkiem fakturalnym; nad oknami zworniki. Cokół piętra tynkowany, dekorowany poziomymi płycinami podokiennymi. Ściany pietra ceglane, w narożach ujęte pionowymi pasami boniowania; boniowany narożnik budynku i naroża obu kondygnacji osi z facjatą. Okna piętra w szerokich opaskach uszkami, zwieńczone trójkątnymi i kolistymi frontonami. Ściany mezzanino i szczytów- ceglane. Gzymsy, opaski otworów i dekoracje- wypracowane w tynku.

- **Willa ul. Dąbrowskiego 2**

Datowanie: ok. 1910 r.

Dwukondygnacyjna, podpiwniczona willa nakryta namiotowym dachem, z parterowym aneksem pod dachem dwuspadowym; w połaciach dachów okna powiekowe. Elewacje korpusu- czteroosiowe, aneksu- jednoosiowe. Ściany murowane, boniowane w tynku. W fasadzie trójboczny, dwukondygnacyjny, gładko tynkowany wykusz z trzema oknami w każdej kondygnacji. Na parterze czwartej osi fasady- taras osłonięty balustradą tralkową z wazonami w zwieńczeniu. Nad tarasem- balkon założony na łuku. Okna osi w profilowanych opaskach, od góry ujęte bordiurą z wypracowanym w tynku ornamentem. Dekoracyjna stolarka okienna z drobnymi podziałami nadślemion.

- **Budynek mieszkalny, ul. Sikorskiego 28**

Datowanie: przed 1900 r.

Budynek podpiwniczony, trzykondygnacyjny w trakcie frontowym, w trakcie tylnym dwukondygnacyjny. Skrzydło płn. częściowo podpiwniczone, dwukondygnacyjne, z poddaszem, kryte dachem jednospadowym. Przybudówka bez podpiwniczenia, dwukondygnacyjna, ze strychem, dach dwuspadowy. W partii dachu budynku głównego, w skrajnych osiach- dwa szczyty. Elewacja frontowa (płd.) trójpoziomowa, 9 osiowa, symetryczna na poziomie 1 i 2 kondygnacji, na parterze 8 osiowa. Fundamenty ceglane, ściany z cegły palonej, tynkowane, elewacja frontowa ze sztukateriami.

Budynek na rzucie litery U, dwutraktowy z przechodem i główną klatką schodową w trakcie tylnym oraz skrzydło i przybudówka od strony płn. W płn. skrzydle osobne wejście od podwórka i klatką na osi. Podwórze po środku, wewnętrzne w kształcie litery U, od strony ul. Mickiewicza z bramą wjazdową.

- **Budynek mieszkalny, ul. Gen. Sikorskiego 36**

Datowanie: przed 1882 r.

Budynek podpiwniczony, parterowy, z mieszkalnym poddaszem, kryty dachem dwuspadowym, z ryzalitem na osi środkowej, z balkonem, przybudówką od strony płd.-wsch., z wieżyczką w kształcie kopuły i iglicą. Fundamenty ceglane, założone prawdopodobnie na polach. Zewnętrzne ściany murowane z cegły ceramicznej, tynkowane. Ściany wewnętrzne murowane z cegły ceramicznej. Strop nad piwnicami- stalowe szyny, wypełnione ceramicznie. Więźba dachowa drewniana. Dach kryty papą bitumiczną. Dach przybudówki kryty blachą ocynkowaną. Ryzalit przybudówki- płytami ceramicznymi. Stropy pomiędzy kondygnacjami- drewniane. Okna drewniane, stynkowe, ze ślemieniem, dekorowane kolumnką. Otwory okienne o trójkątnych naczółkach, w polu okna, pomiędzy naczółkiem a górną krawędzią, płycina ornamentalna. Drzwi zewnętrzne drewniane, ramowo płycinowe, dwuskrzydłowe z nadświetlem. Kominy murowane, tynkowe.

- **Budynek poczty, ul. Gen. Sikorskiego 37**

Datowanie: 80- te lata XIX w.

Dwukondygnacyjny budynek na rzucie prostokąta, o znacznie rozczłonkowanej bryle, nakryty dachami dwuspadowymi o osiach prostopadłych. Na osi fasady zwieńczonej szczytem- prostokątny, trójkondygnacyjny ryzalit pod daszkiem trójspadowym, na osi elewacji bocznych- płytkie ryzality pozorne, przeprute triforium, w partii dachu akcentowane szczytami. Szczyty trójkondygnacyjne, schodkowe, z masywnymi, ceglanymi sterczynami. Otwory okienne elewacji bocznych: triforia i okna pojedyncze- zamknięte łukiem odcinkowym, umieszczone w blendach. W fasadzie okna i blendy ostrołuczne: biforia i szereg okien pojedynczych w trzeciej kondygnacji ryzalitu. Ściany ceglane, detal z cegły: gzymsy kordonowe, gzyms i fryz wieńczący elewacje oraz fryzy w kondygnacjach szczytów.

- **Willa, ul. Toruńskiej 2**

Datowanie: 1911 r.

Secesyjna willa zaprojektowana przez nieznanego z nazwiska pelplińskiego architekta dla Jana Czarlińskiego, właściciela Brąchnówka. W okresie międzywojennym w willi ulokowano Powiatową Kasę Chorych. Wykonano wówczas nowe obramienia okien, a na elewacji przy wejściu umieszczono płaskorzeźbioną płytę autorstwa toruńskiego artysty Ignacego Zelka przedstawiającą bł. Jutę opiekującą się chorymi.

Willa jest położona przy ul. Toruńskiej 2, przy skwerze między ul. Toruńską, Dąbrowskiego i Sikorskiego. Budynek murowany, tynkowany. Budynek ma prostą bryłę, urozmaiconą narożną ośmioboczną wieżyczką zwieńczoną hełmem. Od strony ul. Toruńskiej znajduje się dobudówka z tarasem.

- **Grodzisko „Archidiakonka”**

Datowanie: faza przedgrodowa: IX w.- 1.poł. X w, faza grodowa: 2. poł. XI w.- XI/XII w.

Stanowisko zlokalizowane w płd.- zach. części jeziora Archidiakonka. Gród, którego pozostałością jest grodzisko położone na półwyspie, był głównym elementem

wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego. Grodzisko jednoczłonowe, w kształcie nieregularnego, mocno wydłużonego owalu, ma powierzchnię ok. 2800 m kw. Wnętrze obiektu (majdan) zajmuje powierzchnię ok. 900 m kw. Na grodzisku przeprowadzono badania archeologiczne o charakterze sondażowo- weryfikacyjnym (w latach 1988 i 1992- Instytut Archeologii UMK w Toruniu) oraz wykopaliskowym (1995- D. Poliński, Instytut Archeologii UMK). Przebadano łącznie powierzchnię ok. 52 m kw., co stanowi ok. 6% powierzchni majdanu. Większość z odsłoniętych nawarstwień wczesnośredniowiecznych stanowiło efekt destrukcji wału grodowego wykonanego w konstrukcji przekładkowej. W wyniku analizy układu stratygraficznego oraz materiału ceramicznego wyróżniono dwie wczesnośredniowieczne fazy osadnicze: fazę starszą (przedgrodową ?)- IX- 1 poł. X w. oraz fazę młodszą (grodową)- 2 poł. XI-XI/ XII w. Wśród pozyskanego z badań archeologicznych ruchomego materiału źródłowego, poza dominującymi fragmentami wczesnośredniowiecznych naczyń ceramicznych i kośćmi zwierzęcymi, na uwagę zasługują elementy uzbrojenia: żelazny grocik strzały do łuku i trzewik pochwy od miecza (?).

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta. Analiza szans i zagrożeń

W celu właściwej oceny stanu dziedzictwa kulturowego miasta Chełmża oraz możliwości miasta w tym zakresie, przeprowadzono analizę SWOT.

Tabela nr 5. Analiza SWOT

<p style="text-align: center;">SILNE STRONY MIASTA CHEŁMŻA</p>	<p style="text-align: center;">SŁABE STRONY MIASTA CHEŁMŻA</p>
<ul style="list-style-type: none"> • dogodne położenie komunikacyjne; • otwartość i przychylność władz samorządowych; • akcentowanie rozwoju turystyki z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych miasta; • zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej; • walory krajobrazowe miasta; • wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej; • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta; • bogata i ciekawa historia miasta; • silne poczucie tożsamości lokalnej mieszkańców; 	<ul style="list-style-type: none"> • brak popularyzacji wiedzy o wartości chronionych obiektów oraz idei ochrony zabytków; • brak zaangażowania społeczeństwa w rozwój miasta; • niewystarczający stan zabezpieczenia zabytków i postępujący proces ich niszczenia; • samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych; • mieszana struktura własnościowa, utrudniająca porozumienie w sprawie remontów; • stosunkowo niewielka dbałość o obiekty wpisane do gminnej

<ul style="list-style-type: none"> • bliskość ważnego ośrodka miejskiego- Torunia; • działanie Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Juliana Prejsa, Chełmżyńskiego Ośrodka Kultury, Towarzystwa Przyjaciół Chełmży; • Głos Chełmżyński- pismo wydawane w bibliotece poświęcone sprawom miejskim i kulturalno- oświatowym; • funkcjonująca Miejska Izba Muzealna. 	<p>ewidencji zabytków;</p> <ul style="list-style-type: none"> • niewystarczająca wizualizacja obszaru (brak tablic informacyjnych, oznakowań tras, szlaków, miejsc historycznych, punktów turystycznych); • słabo rozwinięta baza noclegowa, gastronomiczna; • niewystarczające środki finansowe w budżecie miasta na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.
--	--

<p style="text-align: center;">SZANSE MIASTA CHEŁMŻA</p>	<p style="text-align: center;">ZAGROŻENIA MIASTA CHEŁMŻA</p>
<ul style="list-style-type: none"> • pojawienie się funduszy pomocowych wspomagających inwestycje miejskie; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • podniesienie poziomu życia ludzi; • wykorzystanie walorów zasobów kulturowych dla rozwoju turystyki; • wzrost świadomości w widzeniu obiektu zabytkowego jako miejsca do życia i jako lokowanie kapitału; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby; • poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wysoka atrakcyjność turystyczna regionu; • programy edukacyjne, promocyjne, 	<ul style="list-style-type: none"> • brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przy obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków; • samowola budowlana- wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy- np. nieprzemyślanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką, agresywnych nośników reklamowych, architektury niezgodnej z lokalnymi tradycjami; • niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska; • zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów; • jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie- jedynie jako zasobu historycznego; • brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów

<p>restrukturyzacyjne, prewencyjne i modernizacyjne realizowane na terenie miasta przez powiat, organy administracji wojewódzkiej i państwowej;</p> <ul style="list-style-type: none"> • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie miasta; • komplementarność z Programem opieki nad zabytkami dla województwa kujawsko-pomorskiego. 	<p>zabytkowych;</p> <ul style="list-style-type: none"> • brak środków finansowych na infrastrukturę; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • niska świadomość mieszkańców miasta w temacie skarbów kultury, dziedzictwa i tradycji charakteryzujących miasto; • zerwanie ciągłości kulturowej- zmiana systemu wartości pomiędzy pokoleniami; • zagrożenia związane z działalnością inwestycyjną; • zagrożenia powodujące zmiany w układzie kompozycyjnym miasta; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych.
--	---

7. Założenia programowe

Gminny program opieki nad zabytkami dla miasta Chełmża służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego, w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów, wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju miasta. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego miasta, za pomocą analizy SWOT, zostały opracowane dwa priorytety, do których realizacji wyznaczono kierunki działania wraz z zadaniami. Czynności te osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem będzie przywrócenie zabytkom miasta właściwych im walorów historycznych i estetycznych.

7.1. Priorytety Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Chełmża

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta, jako element rozwoju gospodarczo- społecznego miasta Chełmża.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców miasta Chełmża.

7.2. Kierunki działań i zadania Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Chełmża

Dla priorytetu pierwszego, ustalono następujące kierunki działań, wraz z zadaniami dla każdego z kierunków.

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta, jako element rozwoju gospodarczo- społecznego miasta.

KIERUNKI DZIAŁAŃ:

1. Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego miasta na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.

ZADANIA:

- przestrzeganie i uaktualnianie zasad dotyczących umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych, ujętych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego;
- promowanie istniejących wartości krajobrazowych miasta oraz atrakcyjnych przestrzeni widokowych, w tym ochrona historycznego tła krajobrazowego;
- poprawa dostępności do poszczególnych obiektów zabytkowych poprzez odpowiednie oznakowanie obiektów, dróg i szlaków;
- współpraca z organizacjami turystycznymi w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów;
- umieszczenie tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu.

2. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.

ZADANIA:

- egzekwowanie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego;
- w momencie przyjmowania nowych planów, strategii dbałość o włączanie zagadnień z ochrony dziedzictwa kulturowego do treści tych dokumentów;
- umieszczenie tabliczek „zabytek chroniony prawem” na obiektach wpisanych do Rejestru Zabytków prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;

Starosta, w celu poinformowania, iż dany obiekt jest zabytkiem, może umieścić na nim znak informacyjny o tym, że podlega on ochronie- wynika to z art. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Znak ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół, o wymiarach 185 x 100 mm, wykonanej z blachy, na białym tle w górnej części napis „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM”, poniżej tarcza herbowa złożona z błękitnego kwadratu, którego jeden z kątów tworzy ostrze tarczy, oraz umieszczonego nad nim błękitnego trójkąta, ograniczony po każdej stronie białym trójkątem.

3. Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków miasta Chełmża.

ZADANIA:

- opracowanie gminnej ewidencji zabytków w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- inwentaryzacja obiektów małej architektury, jako świadectwa kulturalnej przeszłości regionu (krzyże, kapliczki przydrożne, miejsca pamięci) oraz wpisanie najcenniejszych z nich do gminnej ewidencji zabytków w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- wystąpienie o wpis kolejnych obiektów do rejestru zabytków, dla obiektów stanowiących własność miasta w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- uwzględnianie ochrony zabytków przy planowaniu zadań inwestycyjnych miasta;
- uwzględnienie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych w treści dokumentów planistycznych, między innymi przy zmianie istniejących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- jasne i czytelne zaprezentowanie wszystkich form ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych miasta- szczegółowe oznaczenie zabytków i lokalizacji terenów objętych ochroną;
- zbieranie informacji, co dwa lata, od właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków, dotyczących przeprowadzonych remontów.

4. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

ZADANIA:

- prowadzenie prac remontowo- konserwatorskich przy obiektach zabytkowych;
- interwencja władz miasta przy rażących naruszeniach prawa budowlanego (zwłaszcza w zakresie samowoli budowlanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską), przy obiektach zabytkowych oraz ujętych w ewidencji gminnej (zwłaszcza jeśli chodzi o rozbudowy i przebudowy zmieniające bryłę budynków) we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;

- zmiany zagospodarowania przestrzennego, realizacji inwestycji, przy bezwzględnym przestrzeganiu ustawowego wymogu uzyskiwania konserwatorskiego pozwolenia na prowadzenie prac w budynkach objętych ochroną, na podstawie wpisu do rejestru zabytków, indywidualnego lub zespołowego;
- prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków: stanowiących własność miasta, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów;
- podnoszenie poziomu wykształcenia pracowników Urzędu Miasta zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń;
- doradztwo w przygotowywaniu wniosków o dofinansowanie;
- prace porządkowo- pielęgnacyjne na terenach zielonych, na terenach cmentarzy.

Dla priorytetu drugiego, ustalono następujące kierunki działań, wraz z zadaniami dla każdego z kierunków.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców miasta Chełmża.

KIERUNKI DZIAŁAŃ:

1. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym miasta.

ZADANIA:

- po opracowaniu gminnej ewidencji zabytków, umieszczenie jej na stronie internetowej miasta;
- zapoznanie mieszkańców z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych;
- stworzenie „vademecum” poświęconego zabytkom dla właścicieli obiektów zabytkowych;
- opracowanie interaktywnej mapy miasta z naniesioną lokalizacją obiektów zabytkowych, ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego;
- opracowanie zintegrowanego systemu informacji wizualnej obejmującego zasoby i walory dziedzictwa kulturowego miasta Chełmża, np. informacje o znanych postaciach zamieszkujących kiedyś tereny miasta, spis zabytków i stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie gminy (zawierający krótki opis każdego z nich);
- opracowanie szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.

2. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym miasta.

ZADANIA:

- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego miasta;
- prowadzenie działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: konkursów szkolnych popularyzujących historię miasta oraz jego zabytki;
- wspieranie działań i ścisła współpraca z Powiatową i Miejską Biblioteką Publiczną, Chełmżyńskim Ośrodkiem Kultury, Towarzystwem Przyjaciół Chełmży, Miejską Izbą Muzealną, np. poprzez promowanie, współfinansowanie, nagłaśnianie wystaw, imprez kulturalnych i innych działań związanych z kulturą i zabytkami;
- nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego;
- kontynuowanie współpracy z lokalną prasą („Głos Chełmżyński”, „Nowości”, „Poza Toruń”) oraz wprowadzenie stałej rubryki dotyczącej zagadnień związanych z zabytkami (informacje o zamierzeniach i pracach konserwatorskich, ocena ich realizacji, wskazanie najkorzystniejszych realizacji, także realizacji niekorzystnych i samowoli budowlanych).

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny program opieki nad zabytkami realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno- prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
  - aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
  - wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością miasta;
  - wykonywanie decyzji administracyjnych z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- instrumenty finansowe:
  - finansowanie wszelkich prac przy obiektach zabytkowych będących własnością miasta;
  - udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i budowlane przy zabytkach;

- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje.
- instrumenty społeczne:
  - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi oraz spółkami), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego miasta Chełmża;
  - edukacja kulturowa.
- instrumenty koordynacji:
  - realizacja projektów i programów miasta, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego miasta;
  - realizacja poprzez monitoring stanu środowiska kulturowego.
- instrumenty kontrolne:
  - aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
  - oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym miasta;
  - analizy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Chełmża

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446), Burmistrz zobowiązany jest do sporządzania, co dwa lata, sprawozdań z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go Radzie Miasta. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji programu, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Dla priorytetu I- Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta, jako element rozwoju gospodarczo- społecznego miasta, przyjmuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami:

- procentowy poziom wydatków budżetu miasta poniesionych na realizację Gminnego programu ochrony i opieki nad zabytkami;
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez miasto;
- liczba obiektów zabytkowych poddanych remontom, konserwacji, pracom zabezpieczającym przed zniszczeniem lub kradzieżą;
- ilość oznaczonych obiektów zabytkowych, dróg, tras turystycznych;
- ilość umieszczonych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu;
- ilość umieszczonych tabliczek „zabytek chroniony prawem” na obiektach wpisanych do rejestru zabytków;

- ilość złożonych wniosków na dofinansowanie prac remontowych przez właścicieli zabytkowych obiektów;
- ilość przeprowadzonych inwentaryzacji obiektów małej architektury;
- ilość obiektów wpisanych do rejestru zabytków;
- ilość zebranych informacji od właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków, dotyczących przeprowadzonych remontów;
- ilość interwencji władz miasta przy rażących naruszeniach prawa budowlanego;
- ilość przeprowadzonych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność miasta i pozostałych jednostek;
- ilość przeprowadzonych szkoleń dla pracowników Urzędu Miasta zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- ilość złożonych wniosków o dofinansowanie;
- ilość przeprowadzonych prac porządkowo- pielęgnacyjnych na terenach zielonych, na terenie cmentarzy, będących własnością miasta.

Dla priorytetu II- Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców miasta Chełmża, przyjmuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami:

- ilość odwiedzin strony internetowej miasta z zamieszczoną gminną ewidencją zabytków wraz z kartami obiektów;
- ilość przedstawionych mieszkańcom informacji dotyczących gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych;
- ilość odwiedzin strony internetowej miasta z interaktywną mapą miasta z naniesioną lokalizacją obiektów zabytkowych;
- ilość opracowanych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego;
- liczba opracowanych i wydanych publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego miasta;
- ilość wydanych artykułów w lokalnej prasie dotyczących zagadnień związanych z zabytkami;
- ilość wspólnych działań podjętych z Powiatową i Miejską Biblioteką Publiczną, Chełmżyńskim Ośrodkiem Kultury, Towarzystwem Przyjaciół Chełmży, Miejską Izbą Muzealną.

10. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze miasta z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów programu opieki nad zabytkami. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

- Źródła krajowe:
  - dotacje Ministra Kultury;
  - dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
  - dotacje gminne;
  - dotacje wojewódzkie i powiatowe;
  - dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji- fundusz kościelny;
  - programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
  - promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- Źródła zagraniczne:
  - źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
  - źródła pozaunijne- Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

10.1. Dotacje

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. „W sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków”, (t. j., Dz. U. z 2014 r. poz. 399).

Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace

konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

bądź organ stanowiący miasta, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

- **Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Zasady udzielania dotacji:

- dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

- **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 1990 r. nr 16, poz. 95 ze zm.) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Gminy (Miasta).

- **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

- **Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji- fundusz kościelny**

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwację obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacja mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczając obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie,

izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej.

10.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

- **Program „Dziedzictwo Kulturowe”**

Program ten stanowi kontynuację finansowania w ubiegłych latach. Celem programu jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

- Ochrona zabytków

Celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomości i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku. Priorytet skupia się na celach:

- ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego,
- konserwacja i rewaloryzacja zabytków,
- udostępnianie zabytków na cele publiczne.

- Wspieranie działań muzealnych

Celem priorytetu jest wspieranie działalności z zakresu opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także- prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego; a także doposażenia pracowni konserwatorskich.

- Kultura ludowa

Celem priorytetu jest wspieranie najwartościowszych zjawisk z zakresu szeroko pojętej kultury ludowej, między innymi promowanie działań artystycznych będących twórczym upowszechnieniem elementów sztuki regionalnej. Dotacje przeznaczone są na

działania o charakterze edukacyjnym, służące przekazywaniu umiejętności i tradycji, szczególnie w formie „warsztatów tradycyjnych rzemiosł” i „szkół ginących zawodów”, a także działania na rzecz ochrony unikalnych elementów kultury tradycyjnej, szczególnie w zakresie architektury regionalnej.

- **Ochrona zabytków archeologicznych**

Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. W ramach priorytetu minister realizuje również dotacje na prowadzenie badań archeologicznych wraz z wykonaniem ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzającej realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań.

- **Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego**

Celem priorytetu jest zainicjowanie kompleksowego procesu cyfryzacji materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków, obiektów muzealnych, archiwalnych, bibliotecznych i audiowizualnych, znajdujących się pod opieką podmiotów spoza sfery finansów publicznych, których działalność nie jest nastawiona na osiągnięcie zysku, lub uczelni publicznych.

- **Program „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”**

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich. Dofinansowanie dotyczy projektów realizowanych w latach 2007- 2013 w ramach: PO Infrastruktura i Środowisko, Regionalnych Programów Operacyjnych, PO Innowacyjna Gospodarka, PO Kapitał Ludzki Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, Programów Europejskiej Wspólnoty Terytorialnej, Programu Kultura oraz ich następców, które zostaną ogłoszone w ramach finansowania UE w latach 2014- 2020.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, etc.

Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

- **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

- **Program wieloletni KULTURA +**

Realizowany w latach 2011- 2015. Jego celem jest poprawa dostępu do kultury oraz uczestnictwa w życiu kulturalnym na terenach wiejskich i wiejsko- miejskich, poprzez modernizację i budowę infrastruktury bibliotecznej i digitalizację zasobów muzeów, bibliotek i archiwów.

10.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Bieżące programy, w ramach środków pochodzących z Unii Europejskiej, uległy zakończeniu wraz z końcem 2013 r., należy więc oczekiwać na informacje dotyczące finansowania w ramach nowej perspektywy budżetowej Unii na lata 2014- 2020. Może okazać się, że nowe programy ruszą z opóźnieniem, wówczas 2014 r. stanowiłby okres przejściowy, dlatego należy na bieżąco monitorować stan prac nad wdrożeniem programów oraz zasad ich działania.

- **Program Operacyjny „Infrastruktura i Środowisko”- Priorytet XI „Kultura i dziedzictwo kulturowe”**

W ramach tego priorytetu, możliwa jest realizacja projektów, które zakładają ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym, przyczyniają się do poprawy stanu infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz zwiększają dostęp do kultury. W grę wchodzi takie działania jak np. rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja, adaptacja na cele kulturalne, konserwacja zabytków ruchomych, tworzenie systemu zabezpieczeń czy też digitalizacja zbiorów.

W ramach priorytetu możliwe są działania:

Działanie 11.1 Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym.

Działanie 11.2 Rozwój oraz poprawa stanu infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym.

Działanie 11.3 Infrastruktura szkolnictwa artystycznego.

Typy projektów przewidzianych do realizacji w ramach działania obejmują:

1. Rewitalizację, rewaloryzację, konserwację, renowację, restaurację, zachowanie, a także adaptację na cele kulturalne obiektów wpisanych do rejestru zabytków i zespołów tych obiektów wraz z ich otoczeniem.
2. Zakup i remont trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej w obiektach będących celem projektu (wyłącznie jako jeden z elementów projektu).
3. Zabezpieczenie zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem.

Z uwagi na wyczerpanie środków finansowych w ramach Priorytetu nie przewiduje się prowadzenia kolejnych naborów wniosków. Następne wnioski realizowane będą po ustaleniu zasad finansowania w okresie 2014- 2020.

- **Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014- 2020**

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014- 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

- **Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)**

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy uruchomione zostały w 2011 r. Wzorem poprzedniej edycji programu można ubiegać się o środki przeznaczone na ochronę dziedzictwa kulturowego na projekty dotyczące:

- rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne obiektów historycznych i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, szczególnie realizowane w ramach przyjętych strategii rozwoju produktów turystyki kulturowej;
- rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne zespołów fortyfikacyjnych i budowli obronnych oraz obiektów przemysłowych o wysokiej wartości historycznej (szczególnie na muzea nowoczesności);
- renowacji, ochrony i zachowania miejsc pamięci i martyrologii;
- budowy i rozbudowy publicznych i niekomercyjnych instytucji kultury o europejskim znaczeniu;
- budowy, rozbudowy, odbudowy i adaptacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla polskiej kultury;
- kompleksowych programów konserwacji i digitalizacji zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów i archiwaliów istotnych dla europejskiego dziedzictwa kulturowego;
- zabezpieczanie zabytków ruchomych i nieruchomych przed kradzieżą i zniszczeniem.

Dofinansowanie może sięgnąć 90 % kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.

11. Wydatki miasta Chełmża związane z ochroną zabytków

Środki finansowe jakie wydatkuje Gmina Miasto Chełmża dotyczą tylko i wyłącznie parafii rzymsko- katolickiej pw. św. Mikołaja Biskupa z siedzibą w Chełmży przy ul. Tumskiej 14. Dla tej instytucji w ramach remontu i renowacji na bazylikę konkatedralną pw. Trójcy Świętej ul. Tumska 14 oraz kościół pw. św. Mikołaja Biskupa przy ul. Mikołaja Kopernika 9 w Chełmży wydatkowano:

- w 2010 r.- 25 000,00 zł.;
- w 2011 r.- 25 000,00 zł.;
- w 2012 r.- 20 000,00 zł.;
- w 2013 r.- 20 000,00 zł.

Miasto w następnych latach planuje wydać kwoty w wysokości 20 000,00 zł na remont dwóch zabytków należących do Parafii, tj. kościół pw. św. Mikołaja Biskupa i bazylikę konkatedralną pw. św. Trójcy.

12. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446);
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.- Dz. U. nr 78 poz. 483, ze zm.);
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j., Dz. U. 2012 poz. 642, ze zm.);
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j., Dz. U. 2012 poz. 647, ze zm.);
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane (t. j., Dz. U. 2013, poz. 1409);
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r.- Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2013 poz. 1232);
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j., Dz. U. 2013 r. poz. 627);
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j., Dz. U. 2010 nr 102 poz. 651);
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j., Dz. U. 2012 poz. 406);
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j., Dz. U. 2010 nr 234 poz. 1536 ze zm.);
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j., Dz. U. 2012 poz. 987);
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j., Dz. U. 2011 nr 123 poz. 698, ze zm.);
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz. U. 2001 nr 112 poz. 1198, ze zm.);
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 nr 113, poz. 661);
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t. j., Dz. U. z 2014 r. poz. 399);
16. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta w Chełmży;
17. Materiały konserwatorskie udostępnione w siedzibie WKZ o. Toruń;
18. <http://www.powiattorunski.pl/>;
19. <http://www.chelmza.pl/>;
20. <http://www.turystyka.torun.pl/art/874/zabytki-i-atrakcje-turystyczne-chelmzy.html>;
21. <http://www.sztetl.org.pl/pl/article/chelmza/12,cmentarze/5626,cmentarz-zydowski-w-chelmzy-ul-3-maja-/>;
22. <http://gminyturystyczne.pl/pokaz/chelmza/>;
23. <http://www.kujawsko-pomorskie.pl/>;
24. <http://www.portalkujawski.pl/>;
25. <http://www.pimbp.pl/>;

26. <http://chokus.wordpress.com/>;
27. <http://www.tpchemza.pl/>;
28. <http://parafiachelmza.pl/>;
29. www.nid.pl;
30. www.nimoz.pl;
31. www.stat.gov.pl/gus;
32. www.isap.sejm.gov.pl;
33. www.wikipedia.pl.

13. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w mieście Chełmża;
2. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków w mieście Chełmża;
3. Tabela nr 3. Obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków w mieście Chełmża;
4. Tabela nr 4 . Stanowiska archeologiczne na terenie miasta Chełmża;
5. Tabela nr 5. Analiza SWOT.